

Uroš Lipušček
**MASARYK-
WILSON
IN SLOVENSKO
NARODNO
VPRAŠANJE
MED PRVO
SVETOVNO
VOJNO**

381-414

UROŠ LIPUŠČEK
PREŠERNOVA 25
SI-1236 TRZIN

::POVZETEK

ENO IZMED VPRAŠANJ, NA katerega zgodovinarji, ki se ukvarjajo s pro- učevanjem prve svetovne vojne niso zadovoljivo odgovorili je, v kolikšni meri je profesor Tomaš G. Masaryk, ki je ob koncu vojne postal prvi če- škoslovaški predsednik, vplival na Wilsonov mirovni program. V zvezi s tem je še posebej pomembno vprašanje ali je imel Masaryk res odločilni vpliv na predsednika Wilsona, da se je leta proti koncu vojne odrekel pro habsburškemu stališču in se opredelil za razbitje monarhije. Masaryk je imel med vsemi slovanskimi politikami in intelektualci tistega časa posebno težo. Tako njegov ugled kot tudi dejstvo, da se je oženil s hčerko uglednega ameriškega industrialca Richarda Crana, ki je bil osebni znanec predsednik Woodrowa Wilsona mu je pomagalo ustvariti močan vpliv na Wilsonovo administracijo, posebej kar zadeva Avstro-ogrsko monarhijo. Kljub temu pa zgodovinski dokumenti potrjujejo, da so vodilni ameriški politiki, posebej državni sekretar Robert Lansing sami prišli do sklepa o nujnosti razbitja Avstro-Ogrske, potem ko so propadli vsi poskusi, da bi s tajnimi pogajanj iz Avstro-Ogrske sklenili separatni mir. Predsednik Wilson se je sicer še v svojem mirovnem programu 14. točk posredno zavzel za obstoj monarhije, saj je za njene narode razen za Poljake, predvideval samo avtonomijo, nato pa je le počasi pristajal na nujnost njenega razpada. Ko je Masaryk dopotoval junija 1918 leta v Washington je državni sekretar Lansing že prišel do sklepa, da je potrebno Avstro-ogrsko razbiti. Zgodovinsko dejstvo je sicer, da je imel Masaryk med bivanjem v ZDA (april- november 1918) velik vpliv na administracijo pa tudi na predsednika Wilsona, posebej kar zadeva Avstro-Ogrsko. Masaryk se je namreč zavedal, da obstaja možnost, da bi avstro-ogrski politiki poskušali zadnji hip preprečiti razpad monarhije, če bi narodom, ki so jo sestavljali dali v smislu Wilsonovega mirovnega pro- grama ustrezno stopnjo avtonomije. Dejstvo je tudi, da je Masaryk stalno prepričeval Wilsona, da je potrebno monarhijo razbiti in njenim narodom dovoliti samostojen in neodvisen razvoj. Pri tem ni mogoče zanemariti niti vpliva, ki so ga imeli na administracijo tudi zelo dejavni srbski poslanik v Washingtonu Mihajlovića, ter vplivni poljski politik in violinist Padarewski in številne izseljeniške organizacije v ZDA. Drugo pomembno vprašanje, ki je povezano z razbitjem avstro-ogrske je kakšen je bil Masarykov vpliv na vodilne članice antante, posebej na Italijo. Le ta si je namreč v imenova- nem tajnem londonskem paktu, ki ga je podpisala z vodilnimi članicami antante zagotovila, da bo lahko po koncu vojne okupirala velik del sloven-

skih, hrvaških, albanskih ter celo nekaj turških ozemelj. Tako Masaryk kot njegov najtesnejši sodelavec Beneš sicer nista bila navdušena nad tem paktom in sta ob koncu vojne menila, da bo Italija od njega v veliki meri odstopila. Ker se to ni zgodilo je Masaryk slovenskim politikom odkrito dejal, da mora Italija dobiti nagrado za njeno sodelovanje v vojni, in, da bi bila usoda Slovencev še mnogo težja, če bi zmagale centralne sile. V bistvu je torej branil londonski pakt na osnovi katerega je bila priključena k Italiji približno tretjina slovenskega ozemlja in skoraj 500 tisoč Slovencev. Istočasno so češkoslovaški politiki sudetskimi Nemcem odrekli pravico do samoodločbe. Masaryk je zavzel pro italijansko stališče predvsem zato, ker je Italija dovolila, da so med vojno v Italiji iz vrst čeških in slovaških dezertarjev iz avstro-ogrske vojske ustanovili tako imenovane češke legije, oziroma oboroženo silo bodoče češkoslovaške države. Italija je s tem postala ena izmed najtesnejših češkoslovaških zaveznic, istočasno pa je bila zaradi določil tajnega londonskega pakta, ki jih je hotel nacionalistično nastrojeni italijanski zunanji minister Sonino, uresničiti celo v večji meri kot je dopuščal tajni sporazum, največja sovražnica nove jugoslovanske države. Gledano v celoti je bil Masarykov vpliv posebej na ameriške politike zelo pozitiven, tega pa ne bi mogli v isti meri trditi za njegov odnos do Slovencev oziroma do imperialistične vsebine tajnega londonskega pakta.

Ključne besede: Wilsonov mirovni program, razpad Avstro-Ogrske, Masarykov vpliv na Wilsona, vojni cilji antante, dobrovoljci, Carzanska afera, londonski pakt, separatni mir z Avstro-Ogrsko, mirovna konferenca v Versaillesu, pravica do samoodločbe, Češke legije.

ABSTRACT

MASARYK-WILSON AND SLOVENE NATIONAL QUESTION DURING WWI

One of the questions which has not been properly answered by historians dealing with the First World War, surrounds the influence of Thomas G. Masaryk the first president of independent Czechoslovakia, on US president Woodrow Wilson. Especially important is the extent of Masaryk's influence on Wilson, who had changed near to the end of the war his secret pro Habsburg position in favor of dissolution of Habsburg monarchy. Masaryk had among all the Slavic politicians of the time, the most prominent position. His personal influence and the fact that he married the daughter of well known American industrialist Richard Crane, who was an intimate fellow of President Wilson, elevated his degree of influence with the Wilson administration, especially with issues concerning Austro-Hungary. Nevertheless, the relevant documents prove, that after the secret

talks with Austria-Hungary to conclude separate peace failed, the leading US politicians especially Secretary of State Robert Lansing came to the conclusion that the dissolution of Austria-Hungary is necessity, by themselves. Nevertheless president Wilson persisted with the policy of tolerance of Austria-Hungary even in his famous 14. points Peace program announced in January 1918 where he indirectly proposed mere autonomy in the framework of empire for the various nations of empire, except for the Polish people. He had previously been very slow in changing towards an anti Habsburg policy. In June 1918 when Masaryk arrived to Washington D.C., Secretary of State Lansing already proposed to Wilson that Austria-Hungary should be dissolved. The fact of history is that Masaryk had during his stay in the USA (April to November 1918) important influence on the administration and President Wilson, especially affecting the American policy toward Austria-Hungary.

Masaryk had been keenly aware that was possible that Austria's politicians could at the last moment try to save the monarchy with the introduction of an autonomy reform program based on Wilson's Peace Plan. The fact is that Masaryk constantly urged Wilson that the monarchy should be dissolved and that its nations should be allowed autonomous and independent development. It would be unjust to ignore the influence of the Serbian envoy to USA Mihajlović and the well known Polish politician and violinist Paderewski and various emigrant organizations, on the Wilson administration. The second important question regarding the dissolution of Austria-Hungary is Masaryk's influence on other leading Entente members, especially Italy. The so called Secret Pact of London, which was signed in April 26 1915 between Italy and Entente member states, allowed Italy big chunks of Slovenian, Croatian, Albanian and even some Turkish territories, to be occupied at the end of war. Masaryk and his most trusted fellow politician Benes were not enthusiastic about this treaty having believed that Italy would step out of this secret treaty, after the war. When it became obvious that Italy insisted on its strict implementation, Masaryk told Slovenian politicians, that Italy should be rewarded for participation in the war and that the destiny of the Slovenians would be more jeopardized if the Central powers won the war. In essence, Masaryk defended this Treaty, under which Italy occupied around one third of Slovenian territories and forced nearly half a million Slovenians to live in Italy. At the same time the Czechoslovakian politicians advocated the policy which neglected the right to self determination of Germans from the Sudeten lands in Czechoslovakia. Masaryk aligned himself with Italian policy primarily because the Italian government allowed the set up of so called Czech legions in Italy which consisted of Czech and Slovak soldiers who deserted the Austro-Hungarian army. Italy became one of the most important Czechoslovak allies at the end of the war, at the same time she was the worst enemy of the new Yugoslav state. Especially foreign Minister of

Italy Sonino, advocated the implementation of the Pact of London in full. Masaryk influence on American politicians was overall very positive, but his attitude toward Slovenians which fell victim to the imperialistic conditions of the London pact, was largely biased and unfounded.

Key words: Wilson's Peace Plan, dissolution of Austria-Hungary, Masaryk's influence on Wilson, war aims of Entente, war volunteers –dobrovoljci, Carzan affair, The Pact of London, separate peace with Austria-Hungary, Versailles Peace conference in Versailles, right to self-determination, Czech legions.

II.

Kljub temu, da bo od prve svetovne vojne kmalu minilo sto let, zgodovinarji še vedno nimajo enotnih odgovorov na vrsto pomembnih vprašanj. Za nas posebej zanimiva so vprašanja, ali je na primer ameriški predsednik Wilson sploh upošteval tuje nasvete pri snovanju svojega mirovnega programa 14.točk, v kolikšni meri je češki, takrat še emigrantski politik Tomaš G. Masaryk vplival na predsednika Wilsona, da se je opredelil za razbitje Avstro-Ogrske monarhije, kolikšen pa je bil pri tem delež srbskih diplomatov v ZDA in članov Jugoslovanskega odbora, ki so med vojno prav tako lobirali ameriške funkcionarje proti obstoju Avstro-Ogrske. V delu svetovnega zgodovinopisja je namreč prisotno mnenje, da je bil Masaryk tisti, ki je bistveno oziroma kar odločilno vplival na Wilsona da se je po dolgem omahovanju poleti 1918 leta, vendarle odločil za razpad Avstro-Ogrske.¹

O tem vprašanju se je v 50 letih prejšnjega stoletja vnela polemika tudi med dvema ameriškim zgodovinarjema, med profesorjem Victorjem S.Mamateyem, (po rodu je bil Slovak, po njem pa se imenuje tudi univerzitetna knjižnica v Bratislavi) in v Pragi rojenemu ameriškemu židovskemu zgodovinarju profesorju Guidom Kischem. Mamatey je zanikal trditve prof. Kirscha, ki je menil, da je bil član kongresa Adolph J. Sabath tisti, ki je prepričal Wilsona, da se je odrekel obstoju habsburške monarhije. Po mnenju zgodovinarja Mamateya (1917-2007), ki je bil eden izmed največjih poznavalcev razmer v srednji Evropi in v ZDA v času prve svetovne vojne, je imel Masaryk sicer velik vpliv na Wilsona, toda o spremembi ameriške politike do Avstro-Ogrske naj bi odločali ameriški funkcionarji predvsem zaradi spremenjenih mednarodnih

¹Profesor dr. Vojan Rus pa je postavil celo tezo, da ima "Masaryk največ zaslug za Slovenijo od politikov tedanjega časa-več zaslug kot na primer vsi tedanji slovenski, jugoslovanski in zahodni politiki". Dr.Vojan Rus: Slovenska identiteta in filozofska antropologija. Referat na simpoziju na FF, Ljubljana 14.6.2007, str. 32.

razmer, (konec tajnih pogajanj z Avstro-Ogrsko o miru in poraz italijanske vojske pri Kobaridu oktobra 1917 leta).²

Dileme v kolikšni meri so Masaryk in drugi emigrantski politiki vplivali na evolucijo Wilsonovega mirovnega programa, doslej zgodovinarji niso zadovoljivo razrešili zaradi pomanjkanja relevantnih zgodovinskih virov. Veliko memorandumov in drugih uradnih dokumentov se je namreč izgubilo med preseljevanjem uradne ameriške dokumentacije iz Washingtona na mirovno konferenco v Versaillesu in nazaj, razen tega pa takrat ni bil običaj, da bi zapisovali vsebino vseh pogovorov. Dejstvo je tudi, da predsednik Wilson ni pisal dnevnika niti drugih osebnih razmišljanj o njegovih pogovorih s sodelavci in tujimi politiki.

Večina ocen o vplivih na predsednika Wilsona temelji zato razen na uradnih dokumentih tudi na spominih njegovih bližnjih sodelavcev, predvsem državnega sekretarja Roberta Lansinga, njegovega najtesnejšega sodelavca polkovnika Edwarda Mandella Housa, dokumentih z razlago, ki jih je uredil njegov sodelavec Ray Stannard Baker v Woodrow Wilson- Life and letters, ter na številnih spominih, ki so jih po vojni in pariški mirovni konferenci objavili člani njegove administracije in ameriške delegacije na mirovni konferenci.³ Takšni spomini pa so kot znano zelo subjektivni zgodovinski vir. Večina ameriških zgodovinarjev se na primer strinja, da so dnevniki Wilsonovega največjega zaupnika polkovnika Housa, zelo nezanesljiv zgodovinski vir, saj je pri njem zelo opazna tendenca pretiravanja oziroma postavljanja svoje osebe v prvi plan, pogosto so tudi v evidentnem nasprotju z dejstvi. Poleg tega so se nekateri ključni dokumenti kot na primer memorandum, ki ga je Masaryk poslal kot brzozavko koncem januarja 1918 leta predsedniku Wilsonu iz Rusije z njegovim komentarjem 14. točk, očitno izgubili.⁴ Kljub temu ni nobenega

²Več o tem v: Victor S. Mamatey, "The United States and the dissolution of Austria-Hungary". *Journal of Central European Affairs*, Vol. 10. št. 3, Oktober 1950, str. 257-270 in v: Guido Kisch "Woodrow Wilson and the independence of small nations in Central Europe". *The Journal of modern history*, The University of Chicago Press, Volume XIX, št.3, September 1947 str. 235-238

³Daleč najbolj avtoritativen vir za proučevanje ameriške politike in še posebej predsednika Wilsona med prvo svetovno vojno je obsežno zgodovinsko gradivo, ki ga je uredil prof. Arthur S. Link, ki obsega kar 69 obširnih knjig v katerem je zbranih večina uradnih dokumentov wilsonove administracije: *The papers of Woodrow Wilson*. Edited by Arthur S. Link. Princeton, Princeton University Press 1992, 69 Vols.. Razen te zbirke hranijo v ameriškem nacionalnem arhivu v Washingtonu in v Kongresni knjižnici obsežne uradne dokumente state departementa in drugih uradnih ustanov ter Inquiry, v knjižnicah praktično vseh najbolj znanih ameriških univerz pa obsežne osebne arhive Wilsonovih sodelavcev in članov njegove administracije, ki so neizčrpen vir za proučevanje te problematike.

⁴Mamatey ugotavlja, da omenjenega dokumenta ni v arhivih oziroma, da ga mogoče zaradi vojne sploh ni zapustil Rusije, ne izključuje pa tudi možnosti, da ga Wilsonovi sodelavci zaradi njegove kritične vsebine sploh niso izročili predsedniku, ki je kritiko sprejemal zelo težko. V: Victor S. Mamatey; *The United States and East Central Europe 1914-1918*, Princeton University Press, New Jersey, 1957. V nadaljevanju; Mamatey; *USA and East Central Europe*. Omenjenega dokumenta tudi avtor tega prispevka kljub intenzivnemu iskanju ni našel

dvoma, da je Masaryk imel od vseh slovanskih politikov na Wilsona največji vpliv, vendar pa ni mogoče zanemariti niti velikega vpliva drugih slovanskih politikov diplomatov in uglednih osebnosti posebej svetovno znanega poljskega violinista Ignacija Paderewskega in srbskega poslanika v Washingtonu (do avgusta 1918 leta) Ljuba Mihajlovića ter vpliva izseljeniških kolonij.

Masaryk je imel seveda med slovanskimi politikami posebno mednarodno težo, saj je veljal za enega izmed največjih evropskih intelektualcev in hrabrih politikov. Slavo si je pridobil posebej po tako imenovanem zagrebškem procesu leta 1909, ko je kot poslanec v Dunajskem parlamentu dosegel razveljavitev procesa, ker je dokazal da so madžarski agenti ponaredili dokumente s katerimi so oblasti obtožile 53 Hrvatov veleizdaje. Podobno je na tako imenovanem Freidjungovem procesu leta 1910 dokazal, da so dokumenti s katerimi je Avstro-Ogrska diplomacija poskušala Srbijo obtožiti za zaroto proti monarhiji, prav tako ponarejeni. Sodelovanje v omenjenih dveh procesih mu je prineslo mednarodno slavo, Avstro-Ogrsko pa zelo očrnilo.

Masaryka je v določeni meri spremljala tudi sreča. Zakonska zveza z ameriško študentko Charlottto Gariogue, ki jo je spoznal med študijem na univerzi v Leipzigu, (bila je hčerka zelo bogatega poslovneža iz Chicaga, Charlesa R. Crana), mu je odprla vrata v visoke kroge ameriške družbe. Že leta 1902 ga je Crane, ki je slovel kot zelo izobražen mož, povabil naj predava kot gostujoči profesor na Chicaški univerzi na oddelku za slovanske študije. Omenjena zveza se je kasneje pokazala za izjemno koristno.⁵ Crane je bil namreč znanec predsednika Wilsona. Med drugim je finančno zelo izdatno podprl njegovo predsedniško kampanjo. Za nagrado je bil po Wilsonovi zmagi, imenovan za posebnega svetovalca v beli hiši. Njegov sin Richard T. Crane pa je postal med vojno osebni sekretar državnega sekretarja Lansinga⁶. Masaryk je bil tudi v družinski zvezi z družino Crane, saj se je Richard Crane poročil z Masarykovo hčerko. Masarykova žena Charlotte je bila tudi osebna prijateljica druge Wilsonove žene Edith. Masaryk je imel torej že po tej strani veliko možnosti, za vpliv na najvišje ameriške politike.

V času ko je bil dvakrat gostujoči profesor na univerzi v Chicagu (leta

.....
v nobenem uradnem ameriškem arhivu, kljub temu, da so bili omenjeni arhivi v zadnjih letih posodobljeni oziroma preurejeni.

⁵Charles R. Crane ni bil samo uspešen tovarnar ampak tudi intelektualec. Med drugim je ustanovil katedro za slovanske študije na univerzi v Chicagu. Od 1920 do 1922 je bil ameriški poslanik na Kitajskem.

⁶Richard T. Crane je 1904 leta diplomiral na univerzi Harvard. Po neuspelem poskusu, da bi bil 1915 leta izvoljen v kongres, mu je državni sekretar Lansing ponudil mesto privatnega sekretarja. S tega položaja je lahko vplival na Lansinga, ter posredno na ameriško zunanjo politiko. Predsednik Wilson ga je 1919 leta imenoval za prvega ameriškega veleposlanika na Češkoslovaškem, med drugim tudi zaradi osebnega poznanstva s prvim Češkoslovaškim predsednikom Masarykom.

1902 in 1907)⁷ navezal stike s tamkajšnjimi akademskimi krogi, med prvo svetovno vojno pa je kot vodilni češkoslovaški politik v emigraciji, navezoval stike s številnimi najbolj znanimi evropskimi (predvsem britanskimi in francoskimi) politikami. Po prihodu v ZDA aprila 1918 leta pa je hitro navezal stike s praktično vsemi najpomembnejšimi ameriškimi politikami. Masaryku, ki je 1914 leta emigriral iz Avstro-Ogrske, ker je med obiskom v Švici dobil obvestilo, da ga bodo po vrnitvi v Prago oblasti aretirale, je pomagal v Rimu ob začetku vojne navezati prve pomembne stike s tujimi diplomati Srbski poslanik, Mihajlović. V tem prvem obdobju Masarykovega emigrantskega delovanja so mu zelo pomagali tudi člani Jugoslovanskega kluba, ki so bili takrat še v Rimu. Čehoslovaki tedaj namreč še niso ustanovili svoj organizacije v tujini. Odtod izvira tudi njegovo znanstvo z jugoslovanskimi emigratskimi politikami in člani Jugoslovanskega odbora: Trumbićem, Meštrovićem, Supilom, Vošnjakom, Gregorinom, Zupaničem itd. Takrat je nekaj časa potoval celo z srbskim potnim listom.⁸ Masaryk takrat še ni bil popolnoma prepričan v razpad habsburške monarhije. Meštrović, ki se je z Masarykom srečal v Rimu takoj na začetku vojne o tem v svojih spominih piše naslednje: "Sam (Masaryk op.avt) ni bil prepričan, da bodo Angleži in Francozi pristali na to, da bi monarhija popolnoma propadla ampak bi jo bilo mogoče spremeniti v konfederacijo. Če bi monarhija slučajno razpadla bodo oni Čehi, zahtevali nekega ruskega princa. Dejal je, da je Seton-Watsonu predal nek memorandum. Moj vtis je bil, da on tedaj ni verjel v popolni razpad monarhije in je želel, da bi Hrvati in Slovenci delili usodo s Čehi."⁹

Med vojno, do sredine maja 1918 leta je Masaryk poskušal vplivati na ameriške politike v glavnem preko svojih sodelavcev predvsem tretjega najpomembnejšega člana Češkega narodnega sveta Milana Rastislava Štefánika,¹⁰ ki je med vojno

⁷Med obiskom Amerike 1907 leta mu je sodnik ameriškega vrhovnega sodišča Louis D. Brandeis, ki je bil Wilsonov prijatelj, priredil v imenu ameriških židovskih organizacij zelo prisrčen sprejem v zahvalo zato, ker je Masaryk rešil Leopolda Hilsona (po poreklu Žida) ki je bil obsojen na smrt. Masaryk je sodišču dokazal, da je bil Hilson po krivem obtožen umora.

⁸Vošnjak piše o tem obdobju naslednje: "Masaryk nam je zavidal, da smo imeli v emigraciji celo četo jugoslovanskih parlamentarcev in javnih delavcev, ki so se zbirali v Jugoslovanskem odboru. Medtem ko je bil on z Benešem čisto sam. Poleg Jugoslovanskega odbora je bila srbska vlada, kar je dajalo jugoslovanski akciji močno oporo, dasi je sicer situacijo precej kompliciralo. Resnici naj ljubo je treba priznati, da, ni prvi Češkoslovaški proglas izzval pri Trumbiću in njegovih tovariših one navdušenosti, ki bi bila tedaj potrebna za medsebojno sodelovanje." V:Dr. Bogumil Vošnjak; Jugoslovanski odbor v Londonu, Izdanje in samozaložba "sreske organizacije Saveza ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije v Ljubljani". 1940. str. 19.

⁹Ivan Meštrović: Uspomene na političke ljude i događaje. Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb 1993, str. 42.

¹⁰Miroslav Rastislav Štefánik (1890-1919). Štefánik je bil slovaškega rodu. Med prvo svetovno vojno je bil poleg Masaryka najbolj vpliven slovaški politik. Med drugim je bil znan astronom, letalec v francoskem vojaškem letalstvu, general francoske vojske, podpredsednik Češkoslovaškega Nacionalnega sveta, ter poveljnik tako imenovanih čeških legij, ki so delovale v Rusiji, Italiji in Franciji. Poleg Masaryka in Beneša je bil najbolj zaslužen

obiskal češkoslovaško izseljeniško kolonijo v ZDA in Emanuela V. Voska,¹¹ ki je prenašal njegove poslanice tako vodilnim britanskim kot tudi ameriškim funkcionarjem¹² in s pomočjo ameriških čeških izseljeniških organizacij. B Po prihodu v ZDA 1918 leta je začel s pomočjo Crana mlajšega, navezovati številne stike z vodilnimi ameriški diplomati in politiki. Tako se je seznanil z najbolj vplivnim Wilsonovim sodelavcem polkovnikom Housom, ki sicer ni imel nobene uradne funkcije vendar je bil poleg Wilsona druga najpomembnejša osebnost njegove administracije, državnim sekretarjem Lansingom ter ostalimi vodilnimi funkcionarji v state departmentu, nekaterimi vodilnimi sekretarji administracije na primer sekretarjem za vojno Bakerjem ter ameriški poslaniki v Rimu, Parizu, Londonu in Bernu. Masaryk je stopil med vojno v posredno zvezo s pomočjo mladega Slovaka Štefana Osuskyja, ki je bil zaposlen v ameriškem poslaništvu v Bernu, tudi z neformalnim Wilsonovim predstavnikom v Evropi prof. Georgom D. Herronom, ki je živel v Ženevi.¹³ Omenjeni ameriški profesor, ki je bil sicer eden izmed najbolj vplivnih članov ameriške socialistične stranke, je pošiljal redna poročila o položaju v Evropi, tako predsedniku Wilsonu kot tudi državnemu sekretarju Lansingu, poseben dogovor pa je imel tudi z britanskim Foreign Officom.¹⁴ Herron je ob koncu

za ustanovitev češkoslovaškega nacionalnega sveta 1917 leta in za njegovo diplomatsko priznanje s strani držav antante in ZDA. Ob koncu vojne je med Benešem in Štefánikom izbruhnil spor zaradi, po Štefánikovem mnenju, neustreznega položaja Slovaške v novi češkoslovaški državi. Štefánik je izgubil življenje 4. maja 1919, ko se je italijansko vojaško letalo, ki ga je pilotiral zrušilo pri pristajanju v bližini Bratislave. Takrat so na omenjenem območju še delovale ogrske čete pod poveljstvom Bela Kune. Vzroki omenjene nesreče (po mnenju nekaterih je šlo za namerno sestrelitev), še do danes niso celovito pojasnjeni.

¹¹Emanuel V. Voska je bil med vojno ameriško-češki politik. Rojen je bil na Češkem 1875 leta., 1894 leta pa je emigriral v Ameriko. Po poklicu je bil kipar. Med drugim je bil vodja "Češkega Sokola", ki je bil blizu ameriški socialistični stranki. Aktivno je podpiral tudi republikansko stran v španski državljanski vojni. Voska je osebni prijatelj Charlesa Crana. Med obema vojnama je bil častnik v ameriški obveščevalni službi. Med prvo svetovno vojno je skupaj s Štefánikom organiziral češko obveščevalno in propagandno službo v ZDA. Po vojni se je vrnila na češkoslovaško kjer so ga češkoslovaške komunistične oblasti obtožile vohunstva in zaple. Umrli 1960 leta kmalu po izpustitvi iz zapor. 1991 leta so ga rehabilitirali.

¹²Masaryk piše v svojih spominih o njegovi vlogi naslednje: "Predsednika Wilsona so v začetku vojne podrobneje informirali o našem gibanju v inozemstvu njegovi ministri, ki jim je poročal gospod Voska. Če me spomin ne vara, je bil Voska tudi osebno predstavljen Wilsonu. Prvi obširni program naše akcije je predsednik Wilson dobil v spomenici, ki je bila napisane že leta 1915 za ministra Greya. Tudi general Štefánik je za svojega bivanja v Ameriki leta 1917 informiral ameriške vladne kroge in predsednika Wilsona. Dalje je predsednik Wilson čul o naših težnjah, o meni in našem delu od Mr. Charlesa Crana in drugih. Jaz sem mu poslal osebno iz Kijeva (koncem januarja 1918) obširno brzozjavno analizo njegovih XIV točk, bistveno v tem smislu, kakor sem ta program ocenil v "Novi Evropi". V: Masaryk: Svetovna revolucija, str. 306

¹³Štefan Osusky je bil rojen na Slovaškem 1888 leta. Ko je bil star 14 let je prišel v ZDA, kjer je končal pravne študije na univerzi v Chicagu. Med vojno je delal za state department in prof. Herrona v Švici, po vojni pa je bil v švicarski in britanski diplomatski službi. Med letoma 1931-1938 je bil češkoslovaški diplomat v Franciji. Med vojno je bil član Beneševе emigrantske vlade v Londonu.

¹⁴Masaryk je o Herronovih pogledih menil naslednje: "Herron je sprevidel, da je Avstro-Ogrska nenaravna in nemogoča; v tem kar so mu Lammanch, Hertz in drugi predlagali naj sporoči Wilsonu, je pravilno spoznal

vojne, jugoslovanske politike na primer označil "za največje razočaranje.." ¹⁵ ker se ne morejo kljub zmagi dogovoriti niti o vodenju niti o programu. Za razliko od tega pa je sodelovanje s češkoslovaškimi politikami ocenil izredno pozitivno in v pismu predsedniku zapisal "... da jim lahko zaupamo, do zadnje besede". ¹⁶

Posebej pomembno je znanstvo, ki si ga je Masaryk pridobil potem, ko je aprila 1918 leta prišel v ZDA, z vodilnimi člani Inquiry, oziroma komisije sestavljene iz zelo uglednih profesorjev z različnih univerz, ki je pripravljala analize in dokumente, za člane ameriške delegacije na mirovni konferenci. Z vodjo Inquiry Sidney E. Mezesem je na primer postal osebni znanec. Za razliko od Čehov jugoslovanski emigrantski politiki, razen poslanika Mihajloviča, niso navezali omembe vrednih stikov s to izredno vplivno komisijo. Eden izmed njenih članov je bil tudi prof. Robert Kerner. Bil je češkega porekla. Na mirovni konferenci je bil eden izmed največjih zagovornikov slovenskih oziroma jugoslovanskih stališč.

Jugoslovanski oziroma slovenski politiki še zdaleč niso imeli takšnega dostopa do ameriškega političnega vrha. To je bila posledica dejstva, da smo bili po eni strani kot narod, kljub relativno močni izseljeniški koloniji v ZDA ki je štela okrog 220 tisoč ljudi, politično popolnoma nepoznani, po drugi strani pa je bila naša politična in intelektualna elita v primerjavi s Čehi, zelo "tenka". Za poljske interese so na primer lobirali svetovno znani violinist Ignacij Paderewki, predsednik Poljskega narodnega sveta Roman Drnowski, posredno s svojimi deli tudi svetovno znani pisatelj Sienkiewics, avtor "Quo vadis-a", za Češko Masaryk, mladi vendar hitro vzpenjajoči se profesor sociologije Dr. Beneš, astronom, letalec in častnik v francoski vojski Milan Rastislav Štefánik, ki ga je zelo cenil francoski maršal Foch itd.

Jugoslovanski politiki so imeli pod drugi strani le omejen dostop do ameriškega političnega vrha.

Daleč najbolj prodoren je bil srbski poslanik v Washingtonu Ljubo Mihajlovič, ki je imel redne stike s state departementom, člani Jugoslovanskega odbora, ki so prihajali med vojno na obiske v ZDA so imeli večinoma dostop le do drugega ranga ameriških diplomatov in politikov, izseljeniške kolonije

.....
specifično habsburško neiskrenost. Karl in njegovi agenti so hoteli Wilsona in Ameriko izkoristiti za svoje name-
ne." V ; T.G. Masaryk, Svetovna revolucija, založila "Naša založba" v Ljubljani, 1936.str. 314. V nadaljevanju:
Masaryk; Svetovna revolucija.

¹⁵Mitchell Pirie Briggs: George D.Herron and the European settlement. Oxford University Press 1932, str. 120.
Herron je bil kot dokazujejo dokumenti kar zadeva njegov odnos do Jugoslovancev pristranski, saj je v italijan-
sko-jugoslovanskem sporu glede Londonskega pakta, stopil odkrito na italijansko stran. Pred vojno je Herron
več let živel v Italiji.

¹⁶Ibid.

pa so bile ideološko razdeljene. Med Slovenci je obstajalo na primer Republikansko združenje, ki ga je vodil Anton Kristan, po drugi strani pa so bile močne tudi proavstrijske tendence, oziroma gibanje ki so ga vodili hrvaški in slovenski duhovniki, ki si je prizadevalo za neodvisno državo ki bi jo sestavljali Hrvaška in Slovenija. V bistvu je šlo za idejo velike Hrvaške, ki jo je podpirala tudi Italija, ki je poskušala za vsako ceno preprečiti ustanovitev močne južnoslovanske države na svojih mejah. V state departmentu so bili zelo dobro obveščeni tudi o hudem sporu med srbsko vlado in Jugoslovanskim odborom. Bistvo spora je bilo ali bo skupna država južnih Slovanov, velika Srbija urejena po monarhističnem principu ali federativna republikanska država. Ameriški politični vrh je poskušal v omenjenih sporih ostati nevtralen.¹⁷ Slovenski emigrantski politik Bogumil Vošnjak, ki je 1918 leta kot član jugoslovanskega obiskal ZDA, se je kljub vsem prizadevanjem prišel do sicer dokaj vplivnega šefa oddelka za bližnji vzhod Alberta Putneya, dostop do najvišjih politikov pa mu je bil popolnoma zaprt.

Češki politiki so bili po eni strani enotni, po drugi strani pa so imeli tako zaradi posebnega mesta, ki ga je imela po mnenju takratnih političnih analitikov Češka v okviru monarhije¹⁸ in osebne Masarykove prodornosti, v odločilnih trenutkih to je od poletja 1918 leta naprej, dostop do praktično celotnega ameriškega političnega vrha. Masaryk se je od konca aprila 1918 leta do novembra istega leta ko je zapustil ZDA kot bodoči prvi predsednik Češkoslovaške, na primer štirikrat sestel z ameriškim predsednikom Wilsonom.¹⁹

Ker Wilson ni zapustil osebnih zapiskov oziroma ni pisal dnevnika, ni mogoče natančno ugotoviti v kolikšni meri je Masaryk med temi osebnimi srečanji vplival na Wilsona. Dejstvo je bil Masaryk "v odločnih trenutkih na najpomembnejšem mestu. Obvestiti in dobiti Wilsona je pomenilo zmago za svojo stvar."²⁰ Za razliko od njega nihče od najpomembnejših srbskih

¹⁷Jugoslovanski politiki so se sestali z Wilsonom med vojno samo dvakrat, prvič se je srečal z njim šef srbske vojaške misije Milenko Vesnić med obiskom v Washingtonu januarja 1918, 29. septembra pa se je z njim sestel član jugoslovanskega odbora hrvaški politik dr. Hinko Hinković. Slovenski politiki so se z Wilsonom srečali šele na mirovni konferenci v Parizu 1919 leta.

¹⁸V Washingtonu so kot potrjujejo Wilsonovi govori (na primer govor pred American Federation of Labor Convention in Buffalo, 12. November 1917) sprejeli tezo francoskega analitika Andrea Cheradama, da tisti ki nadzoruje Češko nadzoruje Evropo in, da noben narod ne more biti resnično svoboden, če Češka ne bo osvobojena. To teza bila takrat v ameriškem tisku zelo prisotna. Lansiral jo je sicer že Bismarck s trditvijo, da je gospodar Evrope tisti, ki vlada češki.

¹⁹Masaryk navaja, da se je predsednikom Wilsonom srečal štirikrat. "V daljših avdijencah me je sprejel 19. junija, 11. septembra, 29. septembra in 15. novembra. Seveda so bile zelo živahne moje pismene in posredne zveze z njim-po posredovanju njegovih uradnikov in članov njegovega kabineta in po posredovanju mojih prijateljev V: Masaryk; Svetovna revolucija. str. 313

²⁰Dr. Božidar Markovič: Masaryk i Jugosloveni. V; T.G.Masaryk- Zbornik, S.B. Cvijanović-Akciorna Společnost "Irbis", Beograd -Prah, 1927, str. 49

politikov, niti predsednik jugoslovanskega odbora Dr. Ante Trumbić med vojno oziroma v njenih najbolj odločilnih trenutkih jeseni 1918 leta, ko so v Washingtonu suvereno zarisovali meje nove Evrope, ni bil v Washingtonu. Če bi Trumbić obiskal ZDA koncem poletja 1918 leta, ko so odločali o priznanju zavezniškega statusa Jugoslovancev v Avstro-Ogrski oziroma Jugoslovanskega odbora, bi verjetno lahko Wilsonovo administracijo bolj pridobil na svojo stran. Ker temu ni bilo tako, so prevladale Pašičeve velikosrbske težnje, ki so skupaj s silovitim lobiranjem italijanske diplomacije, preprečile priznanje Jugoslovanskega odbora. Zgodovina bi se torej lahko zasukala drugače, saj Italijanska vojska ne bi imela avtomatične pravice zasesti slovenska in hrvaška ozemlja, ki so ji pripadla v skladu z londonskim paktom, saj Slovenci in Hrvati kljub delovanju naših Dobrovoljcev, nismo imeli priznanega zavezniškega statusa, tako kot Čehi.

::II.

Wilson je kot potrjujejo dokumenti zelo počasi zavzemal stališče do vojne, za razliko od nekaterih njegovih sodelavcev v prvi vrsti poslanika v Londonu Walterja H. Page-ja, ki je Wilsona od izbruha vojne neprestano svaril, da se pruski militarizem ne bo ustavil, dokler ne bo uničil vseh demokracij. Tri tedne po izbruhu vojne je predsedniku brzojavil, „Od nas bo odvisno ali se bo civilizacija ohranila. Evropa gre na kose“.²¹ Potem, ko je bil Wilson novembra 1916 leta drugič izvoljen za ameriškega predsednika se je po dolgem oklevanju odločil za posredovanje v vojni v Evropi.²²

Države antante zaradi neuspele poletne ofenzive niso bile pripravljene začeti pogajanj s centralnimi silami, še manj pa je bil pripravljen na to nemški kaiser. Wilson je 27. maja 1916 leta v govoru pred Ligo za mir (League to Enforce Peace) v Washingtonu, izjavil, „da ima vsak človek pravico izbrati suverenost (državo op. avt.) v kateri bo živel“.²³ S to izjavo je posredno nakazal, da nasprotuje tajnim dogovorom, (v našem primeru londonskemu paktu), ki so jih med seboj sklepale članice antante. Januarja 1917 leta je v svojem znanem govoru „mir brez zmagovalcev“ (Peace without Victory) postavil moralni enačaj med antanto in trojno zvezo, obenem pa je v smislu liberalnih idej poudaril, da lahko vlade ohranijo svoje pravice samo s privolitvijo svojih narodov. Zadnje

²¹Burton J. Hendrick; The life and letters of Walter H. Page, Doubleday, Page & Company, New York 1926, Vol. III, str. 132.

²²Tudi Masaryk je potreboval vrsto let, da je v njem dozorel sklep, da mora Avstro-Ogrska izginiti z mednarodnega prizorišča.

²³The messages and Papers of Woodrow Wilson, New York vol. 2, str. 274

stališče je Wilson dolgo časa podrejal globalni strateški politiki katere cilj je bil, čim prej končati vojno.

Na Wilsonovo zahtevo naj objavijo svoje vojne cilje, so državniki antante 10. januarja 1917 leta razglasili, "da je osvoboditev Italijanov, Slovanov, Romunov in Čehoslovakov²⁴ izpod tuje dominacije" eden izmed njihovih vojnih ciljev, je predsednik Wilson poslal svojemu poslaniku v Londonu Pagu zahtevo naj prepriča Britance z njihovo pomočjo pa tudi ostale zaveznike, da se odrečejo tega cilja, ker je v nasprotju z njegovo željo, da bi z Avstro-Ogrsko sklenili enostranski mir s čimer bi dobili protiutež Nemčiji... Po njegovem mnenju, je avtonomija starejših enot (Madžarske in češke) dovolj velika garancija za mir in stabilnost v tem delu Evrope s stališča narodnega in rasnega vprašanja..."²⁵ Wilson je vztrajal pri tej politiki tudi potem, ko je začela Nemčija z odkrito podmorniško vojno s čimer je ogrozila temelje svobodne plovbe s tem pa tudi enega od temeljnih postulatov ameriške demokracije. Wilson je trmasto vztrajal pri avstrofilski politiki, čeprav je celo njegov najbližji sodelavec polkovnik House zavzel odkrito pro britansko stališče in prusko avtokracijo označil za najhujšo grožnjo človeštvu. Tudi potem, ko je bil Wilson zaradi stopnjevanja nemške podmorniške vojne po torpediranju parnika Lusitania, primoran 6. aprila 1917 leta napovedati Nemčiji vojno, se je Wilson izrekel zoper vojno napoved proti ostalim državam trojne zveze.

Državni sekretar Lansing je v svojih spominih kot vzrok zato, navedel "da je bil glavni razlog zato, da so Avstro-Ogrsko izvzeli iz vojne napovedi v tem, da bi napravili razliko med obema centralno evropskima imperijema in ustvarili vzdušje, ki ne bi bilo sovražno do dunajske vlade, zato da bi če bi bilo mogoče, povzročili razdor med njima. Rezultat, če bi bil uspešen bi povzročil razpad centralnega zavezništva in navedel Avstro-Ogrsko vlado, da bi sklenila separatni mir z zavezniki".²⁶ V tem času je ameriški poslanik na Dunaju Penfield poskušal pridobiti avstro-ogrsko vlado za sklenitev separatnega miru. Omenjena tajna prizadevanja kot je ocenjeval Lansing niso uspela zato, ker so se na Dunaju bali umakniti iz zavezništva z Nemčijo in zato ker so bili Avstrijci tako kot Nemci prepričani, da bo podmorniška vojna Britance hitro spravila na kolena ker hrana in strelivo ne bosta več prihajali na otok.²⁷ Potem, ko sta

²⁴Masaryk piše v svojih spominih, da je Benešu s pomočjo francoske diplomacije uspelo vriniti v omenjeno izjavo izrecno omenbo Češke. V: Masaryk: Svetovna revolucija, str. 123-124. Jugoslovani so na primer ostali skriti pod omenjanjem Slovanov.

²⁵Victor S. Mamatey; "The United States and the dissolution of Austria-Hungary". Journal of Central European Affairs. Volume 10. October 1950. Number three. Str. 258

²⁶Robert Lansing; War memoirs, The Bobbs-Merrill Company publishers, Indianapolis....YEAR, str. 245-246 V nadaljevanju: Lansing; War memoirs

²⁷Ibid, str. 248

po ameriški vojni napovedi Nemčiji ZDA in Avstro-Ogrska umaknili poslanike iz obeh prestolnic so se nadaljevali tajni pogovori preko različnih neuradnih posrednikov predvsem v Švici. Tajna pogajanja so se brez dvoma nadaljevala tudi zato, ker je v Washingtonu še vedno prevladovalo stališče češkega politika Palackega, da je multinacionalni Avstro-Ogrski imperij stabilizator razmer v srednji Evropi (nekakšne ZDA v monarhistični obliki).

Wilson je od izrazitega avstofskega stališča začel postopoma odstopati spremenil šele potem, ko je koncem oktobra 1917 leta italijanska vojska pri Kobaridu doživela silovit poraz in je obstajala resna nevarnost, da bo italijanska vojska izločena iz vojne. Visoki vojni svet antante je za vojaško pomoč zaprosil tudi ZDA. Problem je bil v tem, da ZDA formalni niso bile v vojni z Avstro-ogrsko. Tako predsednik Wilson kot državni sekretar Lansing sta prišla do sklepa, da je potrebno zato, da bi lahko pomagali Italiji, Avstro-Ogrski napovedati vojno. 7 decembra 1917 je kongres potrdil Wilsonov sklep o vojni napovedi. Wilson tudi takrat še ni imel v načrtu razkosanja starega imperija. "Naš cilj ni preurediti Avstro-Ogrskega imperija. To ni naša naloga "je dejal Wilson."²⁸

Tudi Wilsonov zaupnik House je še sredi decembra kot trdi Lansing "dejal, da je prepričan, da si Avstrija še naprej zelo želi separatnega miru, zato moramo nadaljevati v tej smeri".²⁹

Masarykov najtesnejši sodelavec Edvard Beneš je v svojih spominih ocenil, da je do spremembe prišlo tudi zaradi zloma ruskega carističnega sistema, s katerim je prenehala grožnja, da se bo Ruski vpliv razširil tudi v centralno Evropo, po drugi strani pa je Nemčija dobila nadzorstvo nad srednjo in jugo-vzhodno Evropo. Avstrija potemtakem ni več predstavljala protiuteži nemškemu vplivu.³⁰

III.

Ker Velika Britanija in Francija nista pristali na ameriške zahteve, da bi skupaj objavili vojne cilje, je Wilson sredi decembra sklenil da bo objavil svoje vojne cilje, med drugim tudi zato, da bi vplival tudi boljše vike in jim preprečil, da bi podpisali separatni mir z Nemčijo. Svoj program je Wilson objavil 8. januarja 1918, ko je v govoru pred kongresom prebral znamenitih 14. točk, ki so postale v modificirani obliki, temelj na katerem naj bi slonel mir po končani vojni. Wilsona je pri objavi mirovnega programa sicer prehitel

²⁸The messages and Papers of Woodrow Wilson, New York vol. 2Ibid, str. 424

²⁹Lansing; War memoirs, str. 260

³⁰Eduard Beneš: My war memories, Greenwood Press, Westport, Str. 337 V nadaljevanju ; Beneš: My war memories.

predsednik britanske vlade Lloyd George, ki je 5 januarja, na kongresu Trade Unionov objavil svoj program, ki je bil zelo podoben Wilsonovim mirovnim načelom. Oba sta predvidevala obstoj habsburške monarhije, za njene narode razen za Poljake, pa sta predvidevala samo avtonomijo. Edini tujec, ki mu je bilo omogočeno, da je dal (na Wilsonovo pobudo) pripombe na program je bil vodja srbske vojaške misije Vesnić, ki je 21 decembra 1917 leta začel obisk v Washingtonu. Na rob Wilsonovega, na pisalni stroj napisanega predloga je pripisal, da oločno nasprotuje 10. točki oziroma ohranitvi Avstro-Ogrske in poskusom za sklenitev seperatnega miru z njo. Po njegovem mnenju stalni mir v Evropi ne bo mogoč dokler bo obstajal Avstro-Ogrski imperij. Ne samo Srbi, Hrvati in Slovenci ampak tudi Čehi in Slovaki kot tudi Italijani in Romuni bodo nadaljevali z bojem proti nemški nadvladi.³¹

Kljub tej pripombi je Wilson ostal pri svojem predlogu 10. točke. Edino za poljsko je predvidel neodvisnost, za ostale avstro-ogrske narode pa je predvidel zgolj avtonomijo.³² Priporočilo Inquiry, ki je bilo podlaga za izdelavo mirovnega programa je bilo celo bolj restriktivno saj je predvidevalo ponovitev zagotovil, da najstarejši imperij v Evropi, ne bo razpadel".³³ Čeprav, bi bilo logično, da bi ZDA obljubile vso podporo zatiranim narodom v Avstro-Ogrske, če je bil njihov glavni cilj odpraviti nemško dominacije v tem delu sveta, so se člani Inquiry kot pristaši ekonomskega determinizma oziroma enotnega ekonomskega prostora zavzeli za ohranitev habsburške monarhije. Po mnenju Mamateya so bili v Inquiry tako slabo seznanjeni z razmerami v Avstro-Ogrski, da so bili popolnoma neobveščeni o obstoju češkoslovaškega in jugoslovanskega gibanja, zunaj monarhije.³⁴

Na izdelavo Wilsonovega mirovnega programa emigratski politiki vključno z Masarykom, torej niso imeli prav nobenega vpliva, sicer bi bil v točki 10., ki je opredeljeval vprašanje Avstro-Ogrske radikalno drugačen.

³¹Ivo Lederer: Yugoslavia at the Paris Peace Conference, Yale University Press 1963, Str. 27

³²10. točka mirovnega programa je določala, da morajo narodi Avstro-Ogrske, katerih mesto med narodi želimo videti zavarovano in okrepljeno dobiti najširšo možnost avtonomnega razvoja.

³³Lawrence E. Gelfand: The inquiry, Grenenwood Press, Westport, 1963 Str. 143 Tri dni pred Wilsonom je predsednik britanske vlade Lloyd George objavil svoj mirovni program, ki je bil kar zadeva Avstro-Ogrsko skoraj na las podoben Wilsonovemu mirovnemu programu. Britanski obeščevalni častnik William Wiseman, ki je bil v Washingtonu nekakšen neuradni predstavnik za zvezo med ameriškim in britanskim vodstvom (zelo tesno je sodeloval predvsem s polkovnikom Housom) je predsedniku vlade Lloydu Georgu prenesel bistvene točke wilsonovega mirovnega programa. Predloge zanj je pripravil polkovnik House v sodelovanju z Inquiry. Predsednik britanske vlade je svoj program, ki je vsaj v odnosu do Avstro-Ogrske odstopal od skupnega stališča Antante, objavil zato, da bi tudi na zunaj pokazal, da so vojni cilji ZDA in Velike Britanije podobni oziroma enaki. Z njim je britanska diplomacija odstopila od skupnih stališč antante, ki so januarja 1917 leta med svoje vojne cilje navedle tudi osvoboditev Italijanov, Slovanov in Romunov izpod tuje dominacije. S čimer so se opredelile za razpad habsburške monarhije.

³⁴Mamatey ; USA and East Central Europe. Str. 179

Srbski poslanik v Washingtonu Mihajlović je predsednika vlade Pašića takoj obvestil, da je Wilson ostal pri ohranitvi Avstro-Ogrske. Pašića je zajel takšen pesimizem, da je odstopil od tako imenovane niške deklaracije oziroma od jugoslovanskega programa in srbskim poslanikom v Washingtonu, Londonu in Parizu naročil, naj začnejo tiho akcijo za to, da bi Srbija dobila vsaj Bosno in Hercegovino ter dostop do morja (tako imenovana mala rešitev). Ta ozemlja so bila Srbiji sicer dodeljena tudi v tajnem londonskem paktu iz 1915 leta s katerim so države antante pridobile Italijo za sodelovanje v vojni, na svoji strani. Omenjena pobuda je sprožila v srbski diplomaciji hudo krizo saj jo nihče od poslanikov ni hotel izvršiti. Jugoslovanski odbor je po objavi Wilsonovega programa in po spremembi pašičeve politike iz jugoslovanskega v velikosrbski program, začel voditi samostojno politiko, ki se je začela vse bolj križati s Pašičevo. Objava Wilsonovega programa je povzročila, da je tudi jugoslovanski odbor uvidel, da se boj za združitev južnih Slovanov ne bije samo na bojiščih, ampak tudi v Washingtonu, zato je začel pošiljati člane odbora na obiske v ZDA.

Masaryk, ki je bil v času objave mirovnega programa v Rusiji, je Wilsonu kot je bilo poudarjeno na začetku tega eseja, poslal brzojavno sporočilo, z njegovimi (negativnimi) stališči, ki pa očitno ni prišlo do predsednika. Kot je razvidno iz Masarykovih spominov je skrb, ki ga je med Čehoslovaki in Jugoslovani povzročil Wilsonov mirovni program, s katerim so bili vsaj za nekaj časa pokopani upi v skorajšnji razpad Avstro-Ogrskega imperija, povročil, da se je Masaryk odločil, da bo čimprej odpotoval v Washington, saj je vedel, da se tam odloča usoda monarhije. Češki politiki sicer niso zagnali takšnega javnega nasprotovanja proti Wilsonovemu mirovnemu kot Jugoslovani, kljub temu pa je češki predstavnik Mirko Boginov Wilsonovemu evropskemu zaupniku Herronu sporočil, "da predsednikov program ni samo moralno sporen če ga ocenjujemo s stališča prej objavljenega programa zaveznikov, ampak je tudi politično in vojaško škodljiv."³⁵ Herron je prostodušno poročal v Washington, da so Wilsona emigrantski politiki iz Avstro-Ogrske po objavi tega programa začeli celo sovražiti.

Tajni pogovori med osebnimi predstavniki cesarja Karla in ameriškega predsednika potekali tudi po razglasitvi Wilsonovega mirovnega programa. Osebni učitelj avstro-ogrskega cesarja Karla in kasnejši predsednik avstro-ogrske vlade dr. Heinrich Lammasch, ki je v bistvu likvidiral imperij, se je v Ženevi nekajkrat sestal z Wilsonovim neformalnim predstavnikom prof. Georgem Herronom. Njuni pogovori zaradi bojazni in neodločenosti cesarja Karla, ki ni mogel narediti prve poteze, niso prinesli nobenega rezultata.

³⁵Ibid, str. 214

Do preloma v ameriški politiki je prišlo postopoma oziroma šele po izbruhu tako imenovane Sixtusove afere aprila 1918, ko je predsednik francoske vlade Clemenceau z objavo Sixtusovega pisma³⁶ postavil na laž avstrijskega zunanjega ministra Czernina in dokazal, da se Avstrija za hrbtom Nemčije pogaja z zavezniki.

To je mladega avstrijskega cesarja prisililo, da je maja 1918 dokončno skočil v železni objem nemškega cesarja. Od takrat je bila Avstro-Ogrska samo še nemški vazal. Prof. Herron, ki je bil zelo naklonjen ideji o federalizaciji Avstrije, kot si jo je zamislil Lammasch, je po izbruhu te afere sporočil, da je "Clemenceau prodal Karla in njegovo cesarstvo v naročje zveri, s katero se bojujemo. Tu vlada prepričanje, da je bila ta akcija tajni udarec ameriški diplomaciji in predsednikovemu upanju, da bi oddvojil Avstrijo. Anglija in Francija jo bosta v skladu z njunimi imperialističnimi cilji sedaj poskušali razbiti."³⁷Tudi Lansing je prišel do podobnega sklepa: "Akcija monsieurja Clemenceauja ... je po mojem mnenju dejanje največje možne neumnosti, za katero ni nobenega opravičila. Če je hotel Clemenceau dokazati, da je Czernin lažnivec, je morda to dosegel, vendar za kakšno ceno ... Avstrijski cesar sedaj nima druge možnosti, kot da poje svoje besede ... Nesreča je, da francoski 'tiger' ne obvlada bolj svojih osebnih impulzov, tako za Francijo kot tudi njene zaveznike..."³⁸

V state departmentu, so medtem očitno tako zaradi poloma tajnih pogajanj o separatnem miru z Avstro-Ogrsko, sklepov rimskega kongresa "zatiranih narodov Avstro-Ogrske na katerem so aprila se izrekli za razbitje Avstro-Ogrske, pa tudi zaradi skrajno negativnih reakcij, ki so jih dobivali od emigrantskih slovanskih politikov v zvezi z Wilsonovim mirovnim programom, prišli do spoznanja, da bo nujen korenit zasuk v ameriški politiki do Avstro-Ogrske. Šef sekcije za bližnji vzhod dr. Albert Putney se je 9 maja 1918, v 236 strani

³⁶Tajni pogovori med zavezniki in Avstrijo so se začeli decembra 1916 s pomočjo burbonskega princa Sixtusa-Parma, brata avstrijske kraljice. Princ Sixtus je bil oficir v belgijski vojski. Zgodovinarji so si enotni v oceni, da so se pogovori začeli na pobudo dunajskega dvora. Avstrija se je v skladu s trojno pogodbo sicer lahko pogajala z zavezniki, vendar pod pogojem, da o tem obvesti Nemčijo in da ne krši določil trojne zveze. Zunanji minister Czernin se je s princem Sixtusom pogajal le o splošnem, ne pa tudi o separatnem miru z antanto. Cesar Karel je princu brez vednosti Czernina izročil tajno pismo za francoskega predsednika Poincareja, v katerem pravi, da bo storil vse, kar je v njegovi moči, da bo njegova zaveznica (Nemčija) pristala na sporazum v zvezi s pravičnimi zahtevami (Francije) o Alzaciji in Loreni. Pismo prav tako govori o obnovi suverenosti Belgije in Srbije. Škandal je izbruhnil zato, ker je Czernin izjavil, da je tajne pogovore začela Francija, propadli pa da so zato, ker ni bilo mogoče doseči dogovora o Alzaciji in Loreni. Czernin je s tem prekršil dogovor o tajnosti pogajanj, hkrati pa njegove obtožbe niso bile resnične. To je francoskega "tigra" Clemenceauja očitno tako razburilo, da je cesarjevo tajno pismo francoskemu predsedniku objavil. (Povzeto po Robert A. Kann: *The Multinational Empire – Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy 1848 – 1918* 2. New York, Columbia University Press 1950, str. 266–273)

³⁷Mamatey: *The USA and Dissolution of Austria Hungary*, str. 259.

³⁸Lansing: *War Memoirs*, str. 265

dolgem memorandumu državnemu sekretarju Lansingu (Omenjena študija brez dvoma ni mogla nastati čez noč) pod očitnim vplivom Masaryka, Štefánika Mihajlovića, Bogumila Vošnjaka in drugih članov Jugoslovanskega odbora, izrekel, za podporo Čehoslovakom in Jugoslovanom v njihovem boju proti habsburški monarhiji. "Njihov boj je pravičen, in obljubljena svoboda bi povzročila hiter padec habsburškega imperija, izolirala Nemčijo in jo prisilila k miru. Nove države, ki bodo nastale na razvalinah dvojne monarhije, bodo nepremostljiva ovira za nemško ekspanzijo."³⁹

Omenjen memorandum je Putney izročil Lansingu prav na dan, ko je Masaryk 9. maja stopil na ameriška tla. V Chicagu ga je po poročilih kronistov pozdravilo najmanj sto tisoč ljudi, kar mu je že takoj ob prihodu bistveno dvignilo ugled v ameriški javnosti. Masaryk ni mogel imeti neposrednega vpliva na omenjeno radikalno spremembo stališča, ki ga je predlagal Putney glede Avstro-ogrske.⁴⁰ V tem pogledu neposrednih stikov z njim je bil izredno dejaven, predvsem srbski poslanik v Washingtonu Ljubo Mihajlović, ki je state department in ameriške politike neprestano zasipal z zahtevami, da se morajo ZDA opredeliti za razpad habsburške monarhije. K zasuku je prispeval tudi pritisk nekaterih vplivnih članov kongresa, posebej predsednika senatnega odbora za zunanjo politiko William Stone, ki je prenesel administraciji pismo

³⁹Ibid. str. 252 V tej študiji je Putney kot pravnik, tudi s stališče mednarodnega prava negiral suverenost avstrijskega cesarja nad Češko. Po njegovem mnenju je bilo mogoče imeti Češko še vedno za neodvisno in suvereno državo, saj je bila združena z Avstrijo samo s tem, da je imela skupnega suverena. Povezava med Češko (Bohemia) in Avstrijo je bila samo dinastična (dinastična unija op.avt.), saj med obema državama nikoli ni bilo legalne združitve, niti Češka ni pravno obvezna spoštovati zakone kateregakoli zakonodajalca, razen češkega parlamenta." Putney se torej pri argumentaciji češke neodvisnosti ne sklicuje samo na pravico do samoodločbe, ampak tudi na češko državno pravo oziroma dejstvo, da so imeli Čehi svoje samostojno kraljestvo. Čehi so 1526 leta sklenili s Habsburžani dinastično zvezo, podobno so to storili tudi Madžari. Po mnenju Putneya je dinastično zvezo mogoče prekiniti, zato jo ni možno ocenjevati kot stalno in obvezujočo zvezo med dvema državama saj jo je mogoče prekiniti na zahtevo ene od obeh držav. Na ta način se je kot navaja Putney Hanover odcepil od Velike Britanije, 1905 leta pa Norveška od Švedske. Iz tega je Putney izvedel sklep, da je Češka še vedno v legalnem smislu neodvisna nasledstvena monarhija in da ilegalno in tiransko zatiranje Čeških pravic s strani Habsburgov, ni v ničemer zmanjšalo pravice Češke, da prekine zvezo z Avstrijo. Povzeto po: Charles Perger: America in the Struggle for Czechoslovak Independence Dorrance and Company Publishers, Philadelphia 1926, str. 82-86 Wilson, ki je bil profesor ustavnega prava in državni sekretar Lansing, ki je bil znan pravnik, sta omenjene argumente bre zdvoja, upoštevala ali vsaj vzela na znanje.

⁴⁰Šefa sekcije za bližnji vzhod Putneya so tako jugoslovanski diplomati kot tudi češki in Jugoslovanski emigrantski politiki stalno zalagali z informacijami in raznimi zahtevami. Masaryk je na primer zapisal, "da je šef oddelka za Bližnji vzhod v zunanjem uradu, v Ameriki znani pravni pisatelj A.H. Putney, zagovarjal naše pojmovanje avstrijskega problema v spomenicah, ki jih je pisal za Lansinga že takrat ko sem komaj prispel v Ameriko". (Masaryk, Svetovna revolucija, str. 307. Član Jugoslovanskega odbora Bogumil Vošnjak, pa je o njem zapisal naslednje; "Naša država Albertu Hutchensonu Putneyu mnogo dolguje.... Putney je bil naš iskren prijatelj, ki je za Jugoslovane iz svojega vplivnega mesta storil vse kar je mogel....Putney je v tem uradnem dokumentu (spomenici op.avt.) v celoti sprejel našo tezo o nujnosti razbitja Avstro-Ogrske. V njej je citiral cele strani iz mojih publikacij, posebej iz "Umirajočega cesarstva". Mislim, da odgovarja resnici, da je ta Putneyeva spomenica vplivala na Wilsona, da je spremenil svoje poglede na Avstro-Ogrsko...". Bugumil Vošnjak: U borbi za ujedinjeno državo. Naklada tiskovne družbe v Ljubljani, 1928, str. 349-350

čeških izseljeniških organizacij v katerem zahtevajo, razbitje Avstro-Ogrske. Ali je to pismo doseglo predsednika ni znano. Tako predsednik senatnega zunanjepolitičnega odbora Stone kot tudi bivši predsednik Theodore Roosevelt, sta se javno izrekla proti obstoju Avstro-Ogrske in za podporo osvobodilnim težnjam Jugoslovanov in Čehoslovakov.

Lansing je po pregledu omenjene študije že 10. maja predsedniku poslal pismo, v katerem mu je zastavil več vprašanj v zvezi z ameriško politiko do Avstro-Ogrske: "Kaj pridobimo s tem, da podpiramo Avstro-Ogrsko pri sedanjih mejah? Ali imamo kakšen poseben interes, da podpiramo neodvisnost različnih narodov? Bomo ali ne bomo odkrito objavili, da imajo nekateri narodi ... pravico do samoodločbe in političnih zvez? Na kratko, bomo ali ne bomo podprli dezintegracijo avstro-ogrskega imperija na sestavne dele in njihovo morebitno združitev na osnovi samoodločbe?"⁴¹

Wilson je pod tem pritiskom postopoma očitno le pristajal na Lansingovo tezo, da je potrebno razbiti Avstro-Ogrsko.⁴² Lansing, je namreč 29. maja, poslal ameriškim diplomatom okrožnico v kateri priznava upravičenost vseh legitimnih teženj tako Jugoslovanov kot tudi Čehov. Takšno stališče je lahko sprejel samo Z Wilsonovo odobritvijo.⁴³ Omenjeno sporočilo je pomenilo radikalno spremembo Wilsonove politike do Avstro-Ogrske. Naposled se je odločil za njeno razbitje in za neodvisnost južnih Slovanov⁴⁴ "ZDA nimajo nobenega vzroka, da bi še v prihodnje podpirale obstoj Avstro-Ogrskega imperija"⁴⁵, je zapisal Lansing. Usoda avstro-ogrske monarhije je bila s tem zapečaten. Wilson je začel tudi v praksi izvajati teorijo o samodločbi narodov, ki je postala njegov največji zaščitni znak. Ta obrat je bil tako za Wilsona kot za tedanjo ameriško družbo enormna poteza: Po eni strani je bila Amerika namreč sinonim za "talilni lonec" različnih narodov, ki so jo sestavljali, po drugi

⁴¹The Secretary of State to President Wilson. Washington, May 10, 1918. FRUS, The Lansing Papers, 1914–1920 2, str. 127.

⁴²Wilson je na novo politiko pristajal zelo počasi. To potrjuje tudi dejstvo, da je 9. maja 1918 zavrnil razglasitev Dneva Poljske, češ da bi podobno zahtevo lahko izrazili tudi Čehi. Takrat je namreč prispel v Ameriko Masaryk, ki so mu Čehi prirejali velike ovacije. Več kot očitno je hotel Wilson do novih držav, ki naj bi nastale na tleh Avstro-Ogrske zadržati določeno distanco.

⁴³Masaryk je v zvezi s priznanjem češkoslovaškega odbora zapisal: "Ko sem med vojno prišel v ZDA (maja 1918, op. avt.), da bi vodil kampanjo za ustanovitev neodvisne češkoslovaške države, so bili izgledi za uspeh zelo majhni. Američani so na splošno nezainteresirani za evropske probleme in konflikte... Celotno pri predsedniku Wilsonu sem naletel na določeno nezainteresiranost za naše ideje. Bil je ekstremni idealist, prijatelj malih narodov, toda do starega avstro-ogrskega imperija je imel določeno slabost. Bal se je, da bi bil, če bi imperij razpadel in bi nastale nove majhne države, ogrožen svetovni mir." (Guido Kisch: "Woodrow Wilson and the Independence of Small Nations in Central Europe." *Journal of Central European Affairs* 10, October 1950, str. 236.)

⁴⁴Joseph. P. O'Grady ed.. *The Immigrant's influence on Wilson's peace policies*, University of Kentucky Press 1967. str. 194

⁴⁵Lawrence E. Gelfand: *The Inquiry*. Westport, Greenwood Press, Publishers, 1963, str. 203

strani pa je v mednarodnih odnosih začela propagirati načelo samoodločbe, oziroma samobitnosti različnih narodov.

Vprašanje, ki še vedno ni v celoti razrešeno je, ali je bil Masaryk tisti politik, ki je Wilsona iz Avstrofila spremenil v Avstrofoba? Številni avtorji so namreč kot je ugotavljal Mamatey "pristali na legendo, da je bil Masaryk tisti, ki je "spreobrnil Wilsona". Masaryk je celo sam negiral to tezo. V spominih je namreč zapisal, "da niti jaz, niti prof. Herron nisva nastrojila predsednika proti Avstriji. Ameriške ideje so obrnile njegova razmišljanja ne samo proti pruskemu germanizmu ampak tudi proti germanskemu Habsburgizmu."⁴⁶ Po drugi strani je prof. Guido Kisch⁴⁷, trdil, da je bil

član ameriškega kongresa Adolph J. Sabath (bil je Žid češkega porekla) politik, ki je Wilsona prepričal, da se je obrnil proti Avstro-Ogrski. Sabath je namreč že 5.maja 1917 predlagal sprejetje resolucije, ki je predvidevala ustanovitev neodvisne Češke. Znano je tudi, da je omenjeni kongresnik seznanjal predsednika s pogledi Masaryka, Beneša in drugih emigrantskih politikov in ga opozarjal na to, "da bi separatni mir ogrozil ameriško podporo samoodločbi malih narodov".⁴⁸ Po trditvah tega zgodovinarja Wilson ni kazal posebnega zanimanja za Sabathove predloge. Šele na njunem tretjem srečanju junija 1918 naj bi ga končno prepričal, da je pristal na samoodločbo avstro-Ogrskih narodov. Kongresnik Sabath je sicer trdil, da je predsednika Wilsona po več pogovorih končno prepričal, da je končal pogajanja o separatnem miru z Avstro-Ogrsko. Dva ali tri dni potem, je kongres obvestil, da je prekinil pogajanja.⁴⁹ Dejstvo je sicer, da so češki emigrantski politiki imeli v kongresu vrsto simpatizerjev. Predsednik senatnega odbora za zunanje zadeve William Stone je bil Čehom na primer zelo naklonjen. Med drugim je Wilsonu poslal februarja 1918 leta, po objavi njegovega programa 14 točk, pismo ki so ga napisali češki emigranti in v katerem zahtevajo razbitje Avstro-Ogrske. Kljub temu, pa je trditev prof. Kische, da je kongresnik Sabath pregovoril Wilsona naj se odloči za razbitje habsburške monarhije, na trhlih nogah. Wilson se je za prelom z Avstro-Ogrsko odločil "iz razlogov visoke politike, ne pa iz moralnih ali ideoloških razlogov, čeprav so tudi ti razlogi imeli določeno vlogo".⁵⁰ Resnični avtorji deklaracije (29.maja 1918) so bili državni sektor

⁴⁶Masaryk: The making of a state. Str. 283

⁴⁷Prof. Guido Kisch(1889-1985) je bil sin uglednega židovskega rabija v Pragi. 1935 leta se je izselil v ZDA, 1962 pa se je naselil v Švici. Bil je specialist za nemško srednjeveško zgodovino in židovsko vprašanje.

⁴⁸Guido Kish: "Woodrow Wilson and the independence of small nations in central Europe". Journal of Central European Affairs. Volume ten, October 1950. number three, str. 235

⁴⁹Ibid. Str. 238

⁵⁰Victor S. Mamatey, "The United States and the dissolution of Austria-Hungary".Journal of Central European Affairs, Vol. 10. št. 3, Oktober 1950, str. 270

Lansing, njegov pomočnik Phillips in šef oddelka za bližnji vzhod Putney. Omenjeni diplomati so bili v dnevnem stiku z vsemi vodilnimi češkimi, jugoslovanskimi in pojskimi emigrantskimi politikami v ZDA. Celo Masaryk je ugotovil, "da so krožile razne legende o mojem razmerju do njega (Wilsona op.avt.)". V svojih spominih navaja, da je ameriške funkcionarje izdatno obveščal o svojih stališčih, obenem pa priznava, "da ni odločal le moj osebni vpliv.; naša stvar je s propagando in delom naših ljudi pridobivala simpatije politične javnosti in Avstro-Ogrska jih je izgubljala"⁵¹

::IV.

Ko se je Masaryk 19. junija sestal z Wilsonom je administracija že sprejela interni sklep o potrebi razbitja Avstrogrske, vendar pa še vedno ni bilo izključeno, da zantanta ne bo zadnji hip podlegla morebitnim mirovnim pobudam Dunaja. Masaryk je v tem času zato intenzivno lobiral administracijo proti ohranitvi habsburške monarhije, poleg tega pa je poskušal prodobiti Američane, da bi pomagali izvleči iz Rusije tako imenovano češko legijo, ki je obtičala v Sibiriji. Predsednika Wilsona je prepričal, da je avgusta odobril finančna sredstva in kontingent 7000 ameriških vojakov, ki so jih napotili v Sibirijo v pomoč Češki legiji, ki so jo nato evakuirali na francosko bojišče.⁵² Omenjena legija, sestavljena iz bivših češkoslovaških vojnih ujetnikov v Rusiji, je štela na vrhncu približno 50.000 do 70.000 mož. Po francoskih načrtih naj bi bila del intervenistične vojske, ki naj bi udarila po boljševikih, vendar je Masaryk zavrnil poseg v rusko državljansko vojno. Prav obstoj omenjene legije se je pokazal kot eno izmed najmočnejših adutov s katerim si je Češki narodni odbor prodobil naklonjenost antante in še posebej ZDA. Drugi del češke vojske je bil v Franciji in posebej Italiji, kjer so bili češkoslovaški legionarji sestavni del italijanske vojske.

K hitremu priznanju češke vojske v Italiji, ki je bila sestavljena iz bivših vojnih ujetnikov, je prispevala tudi tako imenovana Carzanska afera, ki jo je sprožil slovenski častnik v avstrijski vojski Ljudevit Pivko. Masaryk takole

⁵¹Masaryk; Svetovna revolucija, str. 306-307

⁵²Na pogovoru 19. junija je Masaryk povedal Wilsonu, da si poskuša 70 tisoč čeških vojakov, ki jih utegnejo napasti avstrijski in nemški vojni ujetniki, izboriti preboj. Wilson je bil impresioniran nad Masarykom in je začel razmišljati o svojem načrtu ruske politike, ki se je skladala z idejo neintervencije v ruske notranje zadeve in ni predvidevala velikega prispevkaaveznikov...6 julija so na sestanku na sestanku v beli hiši na visoki ravni, pozno ponoči, sprejeli načrt, ki se je skladal tudi z nujnimi britanskimi in francoskimi zahtevami... Ko je bil sprejet ta sklep je Wilson prišel do pomembne prelomne točke v svoji evropski politiki. Razočaran zaradi neuspeha, da bi uspeli pogovori o separatnem miru z Avstrijo, navdušen nad delovanjem Čehov, Poljakov in Jugoslovancev, je Lansingu v juniju dejal, da je habsburški imperij umeten". Povzeto po: August Heckscher: Woodrow Wilson, Collier Bookes New York 1991. str. 476

opisuje omenjeno akcijo: "Pri tem (osnovanju vojske op.avt) nam je pomagal dogodek pri Carzanu septembra meseca 1917 leta. Tam je namreč na tirolski fronti častnik Pivko- Slovenec- v tihem zasnoval prehod svojih vojakov k Italijanom (med prebežniki je bil znaten del naši Čehov) in jim omogočil, da so predrli fronto. V Italiji je napravila ta zadeva velik vtis in pridobila Slovanom simpatije..."⁵³ Večina dezertirjev iz avstro-ogrsk vojske je bila iz vrst Čehov in Slovakov.⁵⁴ Slovenski in hrvaški vojaki so v primerjavi z njimi dezertirali v manjšem številu, predvsem ker so se kot patrioti zavedali, da bi v primeru zmage Italija v skladu z londonskim paktom dobila Primorsko s Trstom in Gorico, istro in večji del Dalmacije. Tudi eden izmed razlogov zato, da je avstro-ogrski generalni štab imenoval za poveljnika 5. soške armade generala Svetozara Borojevića von Bojno (po rodu je bil Srb iz Like), je bil v tem, da bi pridobili vojake iz južno-slovanskih območij moharhije, na svojo stran. Tako Masaryk kot Beneš sta člane Jugoslovanskega odbora večkrat nagovarjala, da morajo svoje kompatriote v avstro-ogrski vojski bolj energično pozivati naj dezertirajo. Dejstvo je, da je Ljudevit Pivko; mariborski gimnazijski profesor, ki je bil kot častnik mobiliziran v vojsko (poročen je bil s Čehinjo), vodil daleč najbolj odmevni prebeg v času vojne. Zelo verjetno bi avstrijska vojska na soški fronti doživela poraz ali pa imela najmanj hude izgube, še pred skupno nemško-avstroogrsko ofenzivo koncem oktobra 1917 leta, če bi načrt ki ga je predlagal Pivko italijanski generali izpeljali tako kot je bil zamišljen. Od omenjena tvegane akcije Slovenci niso imeli praktično nobene koristi, saj so italijanske oblasti na vse načine ovirale delovanje slovenskih prostovoljcev v Italiji. Zunanji minister Sonino je na primer na mirovni konferenci popolnoma prezrl ne samo omenjeno akcijo ampak je Slovence večkrat označil za sovražnike antante.

K velikemu ugledu in vplivu, ki so ga češki politiki imeli v Washingtonu je prispevalo tudi obveščevalno delovanje tako jugoslovanskih kot tudi češkoslovaških izseljencev v ZDA. Po verziji Pavlove, je bila washingtonska pisarna jugoslovanskega odbora center obveščevalne dejavnosti jugoslovanskih emigrantov s katerimi je sodeloval tudi "revolucionarni" "češki usuzbenec Avstro-Ogrskega konzulata v New Yorku Franjo Kopecki"⁵⁵, po Masarykovi

⁵³Masaryk; Svetovna revolucija, str. 209

⁵⁴Nekatere češke enote, ki so sodelovale v ofenzivi na soški fronti, so se kljub pozivom češkega nacionalnega sveta naj dezertirajo, kot ugotavljajo zgodovinarji, zelo hrabro borile na avstrijski strani. Decembra 1917 leta je na primer 99 češki regiment, ki je bil v sestavi 4 divizije (le ta se je pred tem borila na ruski fronti) izvedel zelo uspešen napad na Col della Berreta nad dolino Val santa Lorenzo. Češki regiment je na primer kljub silovitemu odporu v več naskokih zavzel vrh Monte Asolone. Povzeto po: Cyril Falls: The Battle of Caporetto. J.B. Lippincott Company, New York 1966. str. 137

⁵⁵Dr. Milada Pavlova; Jugoslovanski odbor, Izdala Prosvjetna nakladna zadruga, Zagreb, str. 450 V nadaljevanju Pavlova; Jugoslovanski odbor

inanci pa je češkoslovaška tajna služba pod vodstvom gospoda Voska, ki je dosegel številne spektakularne rezultate, delovala samostojno.⁵⁶

Pavlova navaja, da je skupna tajna mreža odkrila pomembne nemške vohune, da je dobavila ameriškim oblastem dokaze proti podtalnemu delovanju Avstro-Ogrskega poslanika v Washingtonu Dumbe, ki mu je administracija odrekla gostoljubje, ter delovanju nemških diplomatov posebej vojaškega atašeya Von Pappena. Odkrila je na primer zvezo med nemškim poslaništvom in mehiškim predsednikom Huertom, ki naj bi pripeljala do vojne med ZDA in Mehiko, itd. Po mnenju Pavlove so s tem Čehoslovaki in Jugoslovani, pridobili veliko zaupanje pri Američanih.⁵⁷

Masaryk je v Washingtonu po prihodu v Washington začel vneto lobirati za priznanje češkoslovaškega narodnega odbora. Italijanska vlada, ki je bila naklonjena Čehoslovakom, je potihem priznala Češkoslovaški odbor že 21 aprila 1918 leta, s tem ko je pristala na delovanje tako imenovane češke legije v Italiji, Francija ga je priznala 30 junija, Velika Britanija pa 14 avgusta. Članice antante pa so na srečanju v Versaillesu 3. junija priznale tudi Poljski odbor. Samo Jugoslovani so ostali praznih rok. V Washingtonu so sicer še naprej oklevali, ker so se zavedali, da s priznanjem obeh odborov nastaja za Jugoslovane zelo kompliciran položaj. Lansing je Wilsona pismeno svaril pred prehitrim priznanjem tako češkoslovaškega kot tudi jugoslovanskega odbora. V Washingtonu so češkoslovaški narodni odbor 3. septembra vendarle priznali, jugoslovanski odbor pa je do konca delovanja ostal, zaradi italijanskega nasprotovanja, brez uradnega priznanja. Tudi kraljevina SHS je bila zaradi italijanskega veta priznana šele med pariško mirovno konferenco.⁵⁸

Čeprav so jugoslovanski in v njihovem okviru slovenski politiki ves čas vojne sodelovali s češkimi politiki, je bolj kot se je bližal konec vojne prihajalo do tihih nesoglasij.⁵⁹ Razlog je bila italijanska politika do Jugoslovanov. Italijan-

⁵⁶Masaryk; Svetovna revolucija, str. 247-251

⁵⁷Pavlova; jugoslovanski odbor, str. 450

⁵⁸Prve so državo SHS priznale ZDA (7. februarja 1919), Francija in Velika Britanija junija pred podpisom mirovne pogodbe z Avstrijo, Italija pa šele po podpisu rapalskega sporazuma novembra 1920 leta.

⁵⁹Odnosi med slovenskimi in češkimi politiki so bili zelo kompleksni. Med Slovenci, posebej tistimi, ki so se šolali v Pragi je imel Masaryk številne privržence. Naši politiki so bili sicer večji del le "mlajši bratje" češke politike oziroma češkega kluba v Avstro-Ogrskem parlamentu, v katerem so bili Čehi največja slovanska skupina, če izvzamemo Poljsko. Slednja je vodila povsem samostojno politiko, ki se ni veliko ozirala na ostale slovanske "brate" v habsburški monarhiji. Prvi pomembnejši zagon slovensko-češkemu političnemu sodelovanju je dal dr. Krek po vrnitvi s z dopusta na češkem avgusta 1916 leta, ko je očitno pristal na tezo čeških politikov, da bo monarhija razpadla. Takrat je dozorelo spoznanje, da bodo slovenski politiki samo v sodelovanju s češkimi uredničili svoje nacionalne cilje, to je samoupravo slovenskih dežel v okviru Avstro-Ogrske. Na skupnem sestanku vseh nenemških strank razen poljskih, novembra 1916 leta, ki je bil sklican na pobudo dr. Antona Korošca, so zahtevali sklic parlamenta in se izrekli zoper zahtevo nemških strank po oktroirani ustavi. Omenjenemu sodelovanju je nasprotoval predvsem deželni glavar dr. Šušteršič, čes³ da so Čehi v politiki zelo muhasti". Verjetno se je bal predvsem prevelike radikalnosti in vse bolj proti avstrijske osti njihove politike. Maja 1917 leta so namreč

ska vlada posebej pa nacionalistično razplošeni zunanji minister Sonino, je poskušal namreč na vsak način uveljaviti določila tajnega londonskega akta, podpisanega v Londonu 26. aprila 1915 leta s katerim je Italija v zameno zato, da je stopila a v vojno na strani antante, dobila velik del Slovenskega ozemlja, istro, Kvarner razen Reke in Dalmacijo. Zato si je na vsak način prizadeval za to, da na vzhodnih mejah Italije ne bi nastala močna jugoslovanska država, ki bi bila po njegovem mnenju predstraža ruskega političnega vpliva in pravoslavja v Evropi. Tudi po razpadu carske Rusije, italija omenjene politike ni spremenila. Italijani so proti koncu vojne, kljub tako imenovanemu rimskemu kongresu aprila 1918 leta na katerem so podprli boj južnih Slovanov proti habsburški monarhiji postali največji nasprotniki jugoslovanskega združevanja, po drugi strani pa so posebej potem, ko so dovolili delovanje tako imenovane češke legije v Italiji, imeli vse večje simpatije za njihov boj.

Beneš v svojih spominih priznava "da so ocenjevali Italijo kot odločujočo silo in da mora zato jasno povedati, da je bila za nas izredno pomembna v boju proti prezigodnjemu ali separatnemu mirovnemu sporazumu z Avstro-Ogrsko".⁶⁰ Cilj Italije kot je razvidno iz diplomatskih dokumentov tistega časa ni bil popolno uničenje habsburške monarhije, ampak samo njeno ozemeljska okrnitev oziroma oslabitev. Ne smemo namreč pozabiti, da je bil zunanji minister Sonino pred vojno vnet privrženec trojne osi, katere članica je bila tudi Italija, in, da je glavno nevanost za Italijo videl v morebitni jugoslovanski državi na Balkanu. Kot so kasneje pokazali dogodki vstop Italije v vojno ni spremenil strateškega ravnotežja v vojni. Še več antanta je morala po porazu

.....

češki pisatelji objavili manifest v katerem so svoje politike v parlamentu obdolžili pasivnosti in oportunitizma in zahtevali ustanovitev samostojne države v okviru habsburškega cesarstva. Po objavi tega manifesta se je češka politika, predvsem zaradi delovanja tako imenovanega tajnega odbora (češka mafija) in njenega neformalnega voditelja Masaryka, ki se je takrat že opredelil za razbitje monarhije, začela hitro radikalizirati. Pod vplivom takšne češke politike je nastala tudi majniška deklaracija, ki je sicer ostala v okviru ustavnih kategorij monarhije. Razlike so se začele kazati tudi pri poskusih ustavnih reform. Češki politiki so junija 1917 namreč zavrnili sodelovanje pri reviziji ustave avstrijske polovice. Oba vodilna slovenska politika Dr. Krek in Dr. Korošec sta zato julija obiskala Prago, kjer sta bila izredno hladno sprejeta. V češkem tisku so ju razglasili celo za vladna agenta in ju obtožili, da se vmešavata v njihove notranje zadeve. Kljub temu so se slovenski politiki, ki so se zavedali, da bo Jugoslovanski klub brez Čehov, postal lahek plen vlade, odločili za nadaljevanje sodelovanja. Podobno so očitno razmišljali tudi češki politiki, saj so bili v parlamentu močni samo zaradi podpore Slovenskih, istrskih, dalmatinskih, italijanskih in Ukrajinskih poslancev. Čeprav so pri radikalizaciji zahtev prednjačili Čehi, pa je razmah množičnega deklaracijskega gibanja med Slovenci, močno vplival na češke politike, da so se odločili za češko narodno prisego v Smetanovi dvorani aprila 1918 leta, ki je bila prelomen dogodek v trganju njihovih vezi s habsburškim cesarstvom. Odnosi med vodilnimi češkimi in slovenskimi politiki so bili odsev različnih razmer v katerih sta živela oba naroda, brez dvoma pa tudi dejstva, da so bili češki politiki pod vplivom Masaryka mnogo bolj radikalno nastrojeni kot slovenski. Glede na to, da se je Češka sklicevala pri uveljavljanju svojih pravic tudi na češko državno pravo, da je bila visoko razvita in da je bila Praga tudi pomembno slovansko intelektualno in univerzitetno središče, Slovenci pa smo šele dobivali attribute političnega naroda, (dobili smo jih šele v okviru Wilsonove pravice do samoodločbe), so nas češki politiki obravnavali bolj ali manj kot mlajše sopoltnike, ki potrebujejo vodstvo.

⁶⁰Beneš: *My war memories*, str. 164.

pri Kobaridu oktobra 1917 leta Italiji priskočiti na pomoč tudi z vojaškimi enotami. Ruski zunanji minister Sazonov je marca 1915 leta, ko so se začela pogajanja o londonskem paktu preroško napovedal, "da se boji, da bodo njene zahteve nesorazmerno z dejansko pomočjo, ki jo lahko ponudi Italija s svojim sodelovanjem v vojni. Glavno pomoč vidim s strani Italije ne toliko v tem, da se nam je pridružila nova oborožena sila, na kar lahko komaj računamo, ampak zaradi moralnega učinka, da je prestopila na našo stran".⁶¹

Odnosi med češkimi in jugoslovanskimi in v tem okviru posebej slovenskimi politiki so se do neke mere ohladili, potem ko so prišle na dan podrobnosti tajnega londonskega pakta, ki jih češki politiki zaradi potrebe po sodelovanju z italijanskimi oblastmi pri snovanju takoimenovane češke legije v Italiji, niso hoteli javno komentirati. Češki politiki se javno niso izjasnjevali ne za, ne proti. V internih pogovorih s slovenskimi politiki so sicer poudarjali, da bo Italija ob koncu vojne vsaj deloma odstopila od svojih zahtev. Štefánik, ki je bil v vodstvu tretji po rangu, je začel slovenske politike (javno) obtoževati in zahtevati, da pristanejo na londonski pakt.

Beneš v svojih spominskih odkrito priznava, "da smo rotili Jugoslovane naj bodo zmerni v njihovem sporu z Italijo, zato, da ne bi povzročili velikih predsodkov proti sebi, ki bi lahko povzročili med zaveniki razočaranje nad vsedmi nami in bi morda povzročili, da se ne bi bili pripravljene do konca boriti proti Avstriji. Velikokrat smo poudarjali, da je razpad Avstro-Ogrske naš glavni cilj in da bodo zaradi tega verjetno potrebne določene žrtve nasproti Italiji. Po našem prepričanju bi bile te žrtve manjše če bi se obe strani lahko dogovorili v primernem trenutku, in da se je na to možnost potrebno pripraviti. Kategorično smo nasprotovali praksi, da bi zaveznike stalno opozarjali zaradi njihovih napak pri sklenitvi londonskega pakta..."⁶²

Masaryk pa je menil, "da bo Italija v končnih pogajanjih za mir popustila. Italija se ni mogla udeležiti vojne brez nagrade in vprašanje je bilo ali ni bila za nas vse udeležba Italije potrebna, da zmagajo zavezniki. kaj če zmagajo Avstrijci in Nemci? Tudi za Jugoslovane bi s epoložaj za dolgo poslabšal. Jugoslovanski prijatelji so izvzemši neznatnih izjem zavzeli zelo ostro stališče proti Italiji, toda v taktičnem pogledu je koristilo, da je bil del njih umirjenejši in je bil v stku tudi z Italijani. Oficielna Srbija s eje vedla mirno in to je bilo za Hrvate in Slovence razlog za nezaupanje in često tožbo proti oficielni Srbiji, češ da prav tako kakor Rusija izdaja jugoslovanske in sploh slovanske interese".⁶³

⁶¹Pavlova; Jugoslovanski odbor, str 42

⁶²Ibid str. 303

⁶³Masaryk; Svetovna revolucija str. 115

Masaryk je sicer londonski pakt, v svojih spominih, ocenjeval negativno: "Pogoji londonskega pakta mi niso ugajali, vendar smo na temelju vojnega položaja leta 1915 stali pred vprašanjem ali ni vstop Italije v vojno potreben tudi za Jugoslovane, da bi Avstrija ne ostala zmagovalka. Italija je imela svojo iredento in bilo je naravno, da je reklamirala svoje manjšine in da se je sklicevala na zgodovinsko pravo. To zrelišče je spočetka naletelo na nerazumevanje; med Hrvati in Slovenci so me nekateri imeli za prevelikega italofila in srbofila; radi tega ugotavljam tu s tem večjim priznanjem, da so v teku časa vodilni Hrvati, zlasti Trumbić priznali, kako važna je Italija za zavezniško in podobno za Jugoslovansko stvar. Rusija je bila po londonskem paktu tudi v jugoslovanskem vprašanju na strani Italije in zaveznikov."⁶⁴

Oba vodilna češkoslovaška politika vsaj javno nista nastopila proti temu tajnemu paktu, ki je bil v temeljnem nasprotju tudi z osnovnimi načeli Wilsonovega mirovnega programa. Njun molk po koncu vojne je še toliko bolj pomenljiv, ker sta vedela, da je Wilson, ki je bil daleč največji zaveznik Čehoslovakov na mirovni konferenci v Versaillesu kategorično nastopal proti temu tajnemu paktu.⁶⁵ Na tem vprašanju je v bistvu padla celotna mirovna

⁶⁴Ibid, str. 231 Rusija je privolila v sklenitev tajnega londonskega pakta na pritisk Velike Britanije in Francije, ki sta poskušali z odprtjem nove fronte, oslabiti sile trojne zveze. Vojaški položaj antante na bojiščih je bil slab, Rusi so bili povsod v defenzivi, zato so pristali na omenjen sporazum. Carske Rusije sicer ni zanimal položaj katoliških južnih Slovanov (Slovencev in Hrvatov) ampak samo pravoslavljnih Srbov. Zato je v tajnem sporazumu Sazonov tudi pristal na to, da je Italija dobila velik, del slovenskega in hrvaškega ozemlja, Srbiji pa je nasprotno zagotovil strateški dostop do morja.

⁶⁵Tako predsednik Wilson kot njegov zaupnik polkovnik House med vojno tajnim sporazumom med državami antante nista posvečala posebne pozornosti saj sta menila, da bo po koncu vojne odločala predvsem gospodarska in finančna moč ZDA. Wilson se je v prvi točki svojega mirovnega programa 14. točk sicer odločno zavzel proti sklepanju tajnih sporazumov in zahteval uveljavitev tako imenovane javne diplomacije. Polkovnik House je Wilsonu med obiskom v Parizu poslal Wilsonu 29 oktobra 1918 telegram v katerem prosi predsednika, da mu potrdi, konkretno operacionalizacijo njegovega mirovnega programa. Kar zadeva 9 točko oziroma "vskladitev italijanskih mej v skladu z jasno spoznaninimi nacionalnimi mejami" je polkovnik House ocenjeval, "da je predsednik predlagal "manj kot zahteva Italija; manj kot ji daje londonski sporazum in manj kot dogovor o tem vprašanju med Italijansko vlado in jugoslovansko državo". (Povzeto po: Arthur S. Link. Ed: The papers of Woodrow Wilson. Princeton University Press 1985. Volume 51 str. 500) Omenjen citat potrjuje, da polkovnik House ni imel jasnega stališča do vprašanja meje med Italijo in Jugoslavijo, kar je imelo kasneje tragične posledice posebej za Slovence. House je namreč v celoti popustil pred italijanskimi imperialističnimi zahtevami s tem ko je v začetku novembra 1918 dovolil Italiji, da ukupira vsa ozemlja, ki so ji pripadla v skladu z tajnim londonskim paktom. Po drugi strani je eden izmed Wilsonovih pravnih svetovalcev David Hunter Miller v pripravah na mirovno konferenco, pisal 3. decembra 1918 poznejšemu pooblaščenemu članu ameriške delegacije na konferenci generalu Blissu, da "je vsako določilo pakta "ki je v nasprotju z Wilsonovo noto iz 5. novembra neveljavno in ne velja več." (Povzeto po: Rene Albrecht-Carrie: Italy at the Paris Peace Conference. New York, Columbia University Press 1938. str. 90). Vodilni člani ameriške delegacije na mirovni konferenci so imeli torej do vprašanja londonskega pakta, različna stališča. Predsednik Wilson se je sicer na svetu štirih 19. aprila 1919. prvokrat zelo jasno in kategorično izrekel zoper veljavnost londonskega pakta. Dejal je namreč, da ZDA sodijo, da omenjen sporazum ni v skladu z mirovnimi načeli, da ustvarjajo novi svetovni red iz katerega bodo tajni sporazumi izključeni. Ko je italijanski zunanji minister Sonino kljub Wilsonovemu nastopu zahteval uveljavitev tega pakta, so trije najvišji ameriški pooblaščeneci na mirovni konferenci (državni sekretar Robert Lansing, republikanec Henry White in general Tasker Bliss od predsednika zahtevali naj predsednikoma vlad Velike Britanije in Francije pismeno sporoči, da se bo ameriška delegacija raje umaknila s konference kot pristala na londonski pakt. Več o tem v: Uroš Lipušček:

konferenca. Njuna tališča sta gledano tudi z zgodovinske distance apologija in obramba italijanskih iredentističnih stališč, zato da bi ubranila svoje interese v Italiji oziroma delovanje češkoslovske legije. Celo britanski in francoski državniki, ki so sklenili omenjen pakt, so v internih pogovorih z ameriški funkcionarji⁶⁶ priznali njegovo nemoralnost in krivičnost. Češkoslovaški politiki sicer niso bili v položaju, da bi kakor koli spremenili določila tajnega londonskega pakta s katerim je Slovenija izgubila tretjino nacionalnega ozemlja in približno pol milijona ljudi, vendar pa iz dosedaj objavljenih zgodovinskih dokumentov ni razvidno, da bi kdajkoli tudi v internih pogovorih z Italijani ali Američani oziroma drugimi zavezniki nastopili proti omenjenemu paktu. Dejstvo je sicer, da je med potekom mirovne konference razpadla tudi skupna jugoslovanska fronta, in da je bivši predsednik jugoslovanskega odbora Trumbić, mimo sklepa jugoslovanske delegacije na namig nekaterih ameriških delegatov, v bistvu pristal na glavna določila londonskega pakta, zato da bi rešil iz Italijanskih šap vsaj Dalmacijo.⁶⁷

Masaryk očitno razmer v Sloveniji ni dobro poznal, oziroma Slovencem že prej ni bil preveč naklonjen, kljub številnim privrženecem, ki jih je imel v Sloveniji. Med vrsticami je na primer valil krivdo za nesoglasja med Jugoslovani v Rusiji ter za razpad jugoslovanske legije na Slovence: "Slovenci so izdajali list "Jugoslavija" in so zahtevali Veliko Slovenijo, ki bi se federalizirala s Srbijo in Hrvaško. Ustmene razlage tega programa, ki sem jih čul od Slovencev, niso zmanjšale njegove nejasnosti in prenapetosti."⁶⁸ Kaj je v očeh bila Masarykova Velika Slovenija? Domnevamo lahko da bi med drugim poleg Koroške obsegala tudi ozemlja, ki so po londonskem paktu pripadla k Italiji.

Naslednji citat iz dnevnika Bogumila Vošnjaka zabeleženega 10 marca 1916 v Londonu, potrjuje, da je bil Masaryk predno, so se z Italijani začeli pogovarjali o ustanovitvi češke legije iz vrst čehoslovaških vojnih ujetnikov v Italiji, pripravljen kar zadeva londonski pakt, prisluhniti slovenskim stališčem. Iz njegovega odgovora je sicer mogoče sklepati, da dvomi, da bo Slovencem uspelo obdržati Primorsko oziroma Trst. Vošnjak je Masaryka vprašal kakšno je njegovo stališče do slovenskega vprašanja? Vošnjak piše, da je Masaryka to

Ave Wilson- ZDA in prekrjanje Slovenije v Versaillesu 1919-1920, Založba Sophia, Ljubljana 2003, str. 53-67 V nadaljevanju: Uroš Lipušček: Ave Wilson

⁶⁶Britanski zunanji minister Balfour je Wilsonu med obiskom v Washingtonu 30. januarja 1918 v zvezi z londonskim paktom dejal naslednje, "Pogodba je pač pogodba in mi, mislim na Anglijo in Francijo (o Rusiji ne bom rekel ničesar), jo moramo spoštovati tako z besedami kot z dejanji... Sporazum je dal Italiji ozemlja, ki niso italijanska, ampak slovanska. Sporazum je opravičljiv s strateškega, ne pa z nacionalnega vidika...v imenu strateške nujnosti je bil storjen hud zločin proti načelu nacionalnosti".Citirano po: Uroš Lipušček: Ave Wilson, str. 60

⁶⁷Več o tem: Ibid str. 183-194

⁶⁸Masaryk; Svetovna revolucija str. 235

vprašanje osupnilo. "Odgovoril je, da oni ne bodo priznavali Italijanom Primorja, kakor sta napravila dva naša angleška kolega (Steed in Watson, op.avt.) na ukaz vlade. Prepričan je, da je izguba Primorja za Slovence smrten udarec. Mi smo mali in slabi ter ne moremo preprečiti, da se bodo godile krivice. Tudi on ima programske točke s katerimi najbrž ne bo povsem prodril, kakor Slovaška, koridor. Treba je stremeti za tem, kar je dosegljivo. Internacionalizacija Trsta se mu zdi mnogo prepamenta misel, da bi velike sile bile zanjo. Radi tega gre v Rim. Svaril sem ga pred italijanskim zavezništvom, pri katerem bodo Čehi gotovo potegnili krajšega..."⁶⁹ Masaryk je kasneje prišel, kar zadeva Italijo pod očitno zelo velik vpliv obeh sicer proslovansko usmerjenih britanskih politikov Setona- Watsona in Henryja Wicham Steeda. Oba še posebej Watson sta Slovence izključila iz pobud za ustanovitev skupne južnoslovanske države saj sta menila, da Slovenci iz geopolitičnih razlogov (dostop Avstrije do morja) ne moremo postati samostojni oziroma se priključiti k jugoslovanski državi. Watson je v svojem temeljnem delu o južnoslovanskem vprašanju v habsburški monarhiji še pred začetkom voje (1911) zapisal "da je povsem jasno, da nobena avstrijska stranka ne bo pristala na načrt, po katerem bi bil Dunaj ob neposredno povezavo z morjem. Celo ekstremisti se zavedajo nesprejemljivosti takšnih zahtev. Tudi če bo v bližnji prihodnosti uveden trializem, slovenske pokrajine ne bodo vključene v ta načrt".⁷⁰ Trumbiću pa je dejal, da bi bilo mogoče britansko javno mnenje pridobiti samo s tem, da bi Primorsko in Trst prepustili Italiji.

Masaryk je očitno tudi pod vplivoma takšnih stališč 1918 v pogovoru z slovenskim politikom dr. Josipom Ferfoljo, dejal naj se Jugoslovani raje borijo za Dalmacijo in Reko, ne pa za Trst.⁷¹ Omenjeno (edino) srečanje enega izmed slovenskih masarykovcev s svojim vzornikom naj bi bilo sicer uspešno. Dr. Ferfolja, ki je bil v Pragi v svojstvu člana Narodnega sveta se je pogovarjal predvsem o londonskem paktu. Ferfoljeva intervencija pri Masaryku je spodbudila češko časopisje, da začelo poročati tudi o italijanskem pritisku na Slovence na zasedenem ozemlju.

Beneš v svojih spominih piše, da je poskušal posredovati med obema stranema in, da je odklanjal javne izjave o paktu. Velikokrat so po njegovih besedah tudi radikalni italijanski krogi terjali naj se javno izreče o tem vprašanju, vendar jih je zavrnil. Zavzemali smo se za pametno in pravično rešitev. Ko je prišel

⁶⁹Bogumil Vošnjak: Dnevnik iz prve svetovne vojne. Ur. Vladimir Kološa, Ljubljana Arhiv Slovenije 19914, str. 151

⁷⁰R.W. Seton-Watson; The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy. Howard Fertig, New York 1916. str. 339

⁷¹Irena Gantar Godina: T.G. Masaryk in masarykovstvo na Slovenskem (1895-1914), Slovenska matica 1987. str. 130

ustrezen trenutek smo obema stranema povedali svoje odkrito mnenje. To smo tudi storili, trdi Beneš.⁷² Po njegovih besedah je Masaryk veliko storil v tej smeri, medtem ko sem jaz branil stališča Jugoslovanov v primerih ko so z njimi ravnali neupravičeno. Njihona stališča sem branil ne samo pred Italijani ampak tudi pred drugimi zavezniki. Ko sem v Juniju 1918 dosegel priznanje Narodnega sveta, sem zahteval, da bi združeno jugoslovansko državo omenil v svojem sporočilu tudi Pichon. To se je tudi uresničilo. Podobno je bilo tudi v številnih drugih primerih”, piše Beneš v svojih spominih. Trdi, da je med mirovno konferenco prišlo samo v dveh primerih do nesoglasij. V enem primeru so bili Jugoslovani nezadovoljni z dejavnostjo Štefánika, v drugem primeru pa so bili z menoj nezadovoljni Italijani, kar so povedali Štefániku. V obeh primerih so nesporazume po njegovem mnenju rešili na miren način.⁷³

Zaradi spora v zvezi z londonskim paktom je med slovenskimi in češko-slovaškimi delegati na mirovni konferenci prišlo do ohladitve, kar je bilo za slovensko javnost, ki je videla v Čehih, največjega možnega političnega zaveznika, pravi šok.⁷⁴ Slovenci namreč še niso pozabili, da je češki politik in kasnejši predsednik dr. Karel Kramář še aprila 1918 leta na zborovanju v Pragi, ki so se ga udeležili tudi dr. Anton Korošec in drugi slovenski politiki navdušeno vzklikal Slovincem “zvestoba za zvestobo na veke”.⁷⁵ Razočaranje je preko tiska prodrlo tudi v javnost. Slovenec je na primer konec marca 1919 pisal, “Globoka in sveta bolest nas je objela, ko smo slišali glasove o zadržanju Čehov v našem sporu z Italijo. Besede, ki jih je govoril dr. Kramář v Parizu o naši državi so težke... Do razpada moharhije smo bili češko desno krilo. Kaj bi bilo storiti brez nas, kaj bi njih klub na Dunaju brez Jugoslovanskega ?.. Mi smo v teh dneh pripravljeni na vse... a da bo predsednik češke vlade gnoj laškega egoizma posipal s slovenskim cvetjem, tega se nismo nadejali..”⁷⁶

Medtem, ko so vodilni češki politiki zatiskali oči pred dejstvom, da je Italija na osnovi tajnega pakta z antanto, oziroma s pomočjo nemoralne kupčije, ki je bila v nasprotju z wilsonovim mirovnim programom, zasedla dobšen del slovenskega ozemlja, so se sami energično borili, zato, da bi Češka dobila vsa

⁷²Beneš: My war memories, str. 304

⁷³Ibid, str. 308

⁷⁴Do spora je prišlo tudi zaradi imenovanja Dr. Ivana Žolgerlja, ki je bil minister v zadnji Avstro-Ogrski vladi, za opolnomočenega jugoslovanskega delegata na mirovni konferenci. Prepeluh navaja, “da ko sta se ob neki priliki v Parizu sešli češkoslovaška in jugoslovanska delegacija na skupni posvet, je vodja češkoslovaške delegacije dr. Karel Kramar, ki je bil med vojno obsojen zaradi veleizdajstva na smrt, dr. Žolgerlja ostenativno preziral in mu obračal hrbet”. Citirano po: Albin Prepeluh: Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, str. 270-271

⁷⁵Marjeta Keršič-Svetel: Češko-slovenski stiki med svetovnima vojnama, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1996, str. 8

⁷⁶Ibid, str. 12

ozemlja, ki so ji pripadala na osnovi zgodovinskih pravic.⁷⁷ V njihovem imenu so preprečili samoodločbo oziroma odcepitev približno treh milijonov sudetskih Nemcev, ki so se hoteli po razpadu monarhije, pridružiti Avstriji oziroma Nemčiji.⁷⁸ Francoski general D'esprey, ki je poveljeval zavezniškim silam v centralni Evropi in na Balkanu, je Čehom dovolil, da so zasedli Sudete. Omenjen sklep sta podprli tudi Velika Britanija in ZDA, s pripombo, da zasedba ne sme prejudicirati mirovne konference. V zavezniških, posebej francoskih krogih so se bali, da bo Nemčija iz vojne izšla celo ozemeljsko povečana. Sudetski Nemci so se namreč odločili pridružiti Avstriji, njen parlament pa je 12. novembra 1918 leta sklenil, da se bo Avstrija priključila k Nemčiji (prvi *anschluss*). Če bi se to zgodilo, bi Sudeti postali del Nemčije. Tega pa antanta, ki je stremela, da bi Nemčijo čimbolj oslabilila in ji preprečila ozemeljsko širitev in dostop do jadranskega morja, ni dovolila. Zato so države antante tako Avstrijskim kot tudi sudetskim Nemcem zavestno odvzele pravico do samoodločbe, s čimer so prekršile Wilsonovo načelo o samoodločbi narodov. Omenjena pravica za premagane države v prvi svetovni vojni ni veljala. Gledano s tega zornega kota bi tudi Slovenci in Hrvati če ne bi bilo Jugoslovanskega odbora in pripadnikov Dobrovoljcev med Hrvati in Slovenci, zase težko zahtevali pravico do samoodločbe na osnovi katere smo se Slovenci odcepili od Avstro-Ogrske in se kot konstitutivni element, pridružili državi južnih Slovanov - SHS.

Poljaki in Čehi, ki so imeli poleg razvitega političnega gibanja tudi svojo oboroženo silo, niso bili pred to dilemo. Antanta jih je namreč priznala kot del zavezniške koalicije, Jugoslovanski odbor pa je do konca vojne ostal nepriznan, zato so imeli Slovenci in Hrvati na mirovni konferenci, v najboljšem primeru samo "pol zavezniški status". Brez naslonitve na Srbijo bi tako Slovenci kot Hrvati mirovno konferenco, dočakali v poraženem taboru centralnih sil.

⁷⁷Dejstvo je, da so imeli Čehi takoj po vojni boljše odnose z Italijani kot z Jugoslovani. To potrjuje tudi podatek, da je Masaryk odpotoval novembra 1918 leta iz Washingtona v Prago preko Rima. Češke legije v Italiji, ki so bile pod poveljstvom italijanskega generala Piccolinija, so imele v zasedanju "češkega zgodovinskega ozemlja", odločilno vlogo.

⁷⁸Masaryk je že 20. aprila 1915 leta po prihodu v London predstavniku Foreign office Clerku dejal v zvezi s sudetskimi Nemci naslednje: "Videti je paradoksalno, vendar je v skladu z načelom nacionalnosti, da obdržimo nemško manjšino. Češka je pravzaprav svojevrsten primer mešane dežele; v nobeni državi dve nacionalnosti nista med seboj tako zmešani in prepleteni kot na Češkem" ..Povzeto po; Hugh and Christopher Seton-Watson: *The making of a New Europe*, Methuen London 1981, str. 124. Nemci na Češkem so sicer živeli v 4 pokrajinah, ki so mejile na Avstrijo in Nemčijo. Najbolj so bili koncentrirani na severu Češke nasproti Nemčiji (ne Avstriji). Tri pokrajine med seboj niso mogle komunicirati drugače kot preko ozemlja naseljenega s Čehi. Pokrajine, ki so jih naseljevali Nemci so bile industrijsko razvite, kar zadeva hrano pa so bile odvisne od Češke. Mamatey meni, da bi bilo bolj logično, da bi se tri pokrajine, ki so mejile na Nemčijo (Deutschböhmen, Sudeteland in Böhmerwaldgau) priključile k Nemčiji kot k Avstriji, kar pa za zaveznike seveda ni bilo sprejemljivo. Mamatey trdi, da sta bili samo dve možnosti ali da sudetski Nemci ostanejo v okviru Češke ali pa da se celotna Češka priključi k Veliki Nemčiji. Več o tem v: Victor S. Mamatey ed.: *A History of the Czechoslovak Republic 1918-1948*. Princeton University Press 1973, str. 27-30

Na mirovni konferenci v Versaillesu so češki voditelji nastopili zelo suvereno; z ozemeljskimi zahtevami, do vseh sosednjih držav, ki so kot ugotavljajo nekateri zgodovinarji⁷⁹ presegale ozemlja zgodovinskih pravic. Beneš je v privatnem pogovoru potem, ko je konferenco obvestil o zahtevah, ki jih je z zgražanjem sprejel predvsem predsednik britanske vlade Llyod George, "priznal, da to niso bile njegove zahteve, ampak da so ga v to porinili nacionalisti kot je kolega Kramář".⁸⁰

Po zapeljajih, ki so pripeljali celo do kratkotrajnih spopadov med češkimi in poljskimi enotami zaradi Teschena v v zgornji Šleziji, so zavezniki priznali večino čeških ozemeljskih zahtev. Od približno 14 milijonov prebivalcev Češkoslovaške je bilo Čehov in Slovakov približno dve tretjini: med njimi pa je živelo približno 3 milijone Nemcev, 700 tisoč Madžarov, 550 tisoč Ukrajincev -Ruthenians, ter manjše število Poljakov in Romov.⁸¹

Češki politiki so torej ob tem ko so slovenske politike ves čas pozivali naj se odrečejo tretjine slovenskega nacionalnega ozemlja v korist Italije, zahtevali meje, ki so presegale tako zgodovinske kot tudi etnične meje Češke.⁸² Kljub tej zaostritvi so na mirovni konferenci tako Jugoslovani kot Čehoslovaki načrtovali različne projekte, med drugim tudi koridor preko madžarskega ozemlja s katerim naj bi bili povezani obe državi. Koridor med Čedško in državo južnih Slovanov je Masaryk sicer predvideval že v pogovorih, ki jih je imel 1915 leta v Foreign officu. Omenjen futuristični projekt je padel v vodo in o njem na konferenci sploh niso razpravljali, čeprav so v Inquiry o njem napravili obsežno študijo.

Predlog o koridorju, ki bi potekal čez madžarsko ozemlje, je bila del zemisli o ustanovitvi velike slovanske federacije, za katero se je zavzemal Masaryk. Zavedal se je namreč, da tri njene sosede; Nemčija, Avstrija in Madžarska ne bodo zanesljivi partneri zato je iskal zavezništvo predvsem z južnimi Slovani.

⁷⁹Več o tem v: Margaret MacMillan; Paris 1919. Random House. New York 2001. 1919 str 224-242

⁸⁰Ibid str. 232

⁸¹Ibid. Str. 241.

⁸²Slovence je antanta na mirovni konferenci dala na žrtveni oltar: Wilson je dopustil, da so v imenu stare imperialistične diplomacije, ki jo je tako obsojal dopustili, da so Italijani zasedli velik del Slovenije, Istro in Dalmacijo. Plebiscit ki smo ga zahtevali na zahodnih mejah niso sprejeli, vsilili, pa so ga nam na Avstrijskem koroškem, tudi po zaslugi nesposobnosti in velike kratkovidnosti takratnih slovenskih politikov. Antanta predvsem Francija in Velika Britanija sta se bali, da okrnjena Avstrija, brez Sudetov in južne Tirolske, slednjo je Wilson nepremišljeno daroval Italiji, ne bo preživela oziroma bo hitro znova padla pod nemški vpliv. Eden izmed vzrokov, da antanta ni prislunila našim zahtevam glede Koroške, je bil tudi v tem, da bi bila Avstrija po izgubi Sudetov in Južne Tirolske, povsem okleščena. Slovenci smo na mirovni konferenci plačevala račune torej tudi za druge.

:V.

Masaryk je bil brez dvoma med vojno, najbolj vpliven slovanski politik iz Avstro-Ogrske. Čeprav ni imel države je bil njegov vpliv posebej na ključne ameriške politike zelo velik, težko pa bi na osnovi dostopnih zgodovinskih virov trdili, da je bil njegov vpliv na Wilsona ključnega pomena pri opredeljevanju temeljev ameriške politike oziroma Wilsonovega mirovnega programa. Masaryk je svoj vpliv gradil tako izredni osebni karizmi, slovesu, ki ga je imel kot znanstvenik in filozof ter kot politik, ki je večkrat v življenju dokazal, da je pripravljen za svobodo in resnico veliko tvegati. Masaryk je bil neke vrste novodobni Hus, pripadnik naroda z izredno tradicijo in kulturo. Med vojno je Masaryk vodil edino osvobodilno gibanje v Avstro-Ogrski, ki ni bilo zapleteno v notranje spore, tako kot Jugoslovani in Poljaki. Temeljilo je (tako kot poljsko) na oboroženi sili, najpomembnejšem atributu suverenosti nekega naroda.

Brez dvoma sta se Wilson in Masaryk, ki sta bila oba intelektualca vsokega kova in ugledna univerzitetna profesorja dobro ujemala. Masaryk je zapisal o Wilsonu naslednje: "Prvi vtis, ki ga je napravil name je bila korektnost ean-tness; rekel sem si, da ima ženo, ki ga ljubi. Dovolj dobro sva se razumela-no, oba vsa vendarle bila profesorja., v načeli je bil trdovraten, sprejemal je pa ugovore. Vedel je zame in bila sva v stikih, čeprav posrednih, še preden sem prišel v Ameriko. Videl sem, da v Evropskih vprašanjih ne bo doma in se radi svoje ravne linije ne bo razumel z evropskimi državniki..."⁸³

Čeprav je Wilson napisal obsežno delo o svetovnih političnih sistem "The state" "izdano je bilo 1889 leta, v katerem je zelo podrobno obdelal ustavni položaj v habsburški monarhiji, ter vlogo Češke v njej, se je včasih obnašal, kot da o tej problematiki ne ve prav nič."⁸⁴ Po ocenah nekaterih zgodovinarjev je bil Wilson dobro poučen o razmerah v ZDA in v Veliki Britaniji, kar zadeva kointinentalno Evropo pa je ostal osupljivo neveden tako v pogledu geografije, politike kot narodnostnega vprašanja. "Celo potem, ko je imel vrsto pomenih govorov o mednarodnih zadevah, je njegovo vedenje o celinski Evropi ostalo elementarno. Obvladal je dovolj elementov, da je lahko napisal svoje govore, vendar pogosto ni razumel posledice svojih besed. Na ladji George Washington, ko je bil na poti na mirovno konferenco je dejal, da namerava dati Bohemio (Češko op.avt.) Češkoslovaški. Ko so ga vprašali kaj namerava storiti s tremi milijoni Nemcev na Češkem je odgovoril: Trije milijoni Nem-

⁸³Čapek: pogovori z Masarykom, str. 172

⁸⁴V tem njegovem najbolj znanem znanstvenem delu Wilson Slovencev na primer sploh ni opazil oziroma omenil.

cev na Češkem? To je zanimivo. Masaryk mi o tem nikoli ni govoril. Na neki večerji v beli hiši v februarju 1916 leta so govorili o Židih. Wilson je vztrajal, da je na svetu najmanj sto milijonov Židov. Ko so mu povedali, da jih je manj kot 15 milijonov, je poslal po svetovni Almanah in celo potem, ko je prebral številke je komaj verjel da ni imel prav. Južno Tirolsko je dal Italiji, zato ker ni vedel, da živijo južno od prelaza Brenner, tudi Avstrijci.”⁸⁵

Predsednik Wilson je imel torej poleg vse svoje veličine tudi številne šibke točke. Poleg polkovnika Housa in še nekaterih redkih sodelavcev je imel od tujih državnikov na Wilsona brezdvoma največji vpliv prav Masaryk. Wilson je namreč kot bivši dogmatsko usmerjeni univerzitetni profesor težko sprejemal zunanjo kritiko, če pa jo je že moral, je morala prihajati od nekoga, ki mu je bil v Wilsonovih očeh intelektualno enak. Takšna osebnost je bil brezdoma Masaryk. Eden izmed najbolj vplivnih ameriških diplomatov v 20. stoletju George Kennan je razmerje med Wilsonom in Masarykom ocenil takole; “Čehi so Wilsona zelo privlačili. Rad je imel male ljudi, velike pa je preziral. Rad je imel Slované, Nemcev pa ni maral. Občudoval je Masaryka, ki je bil v Washingtonu, kjer je lobiral za srečo svojih ljudi. Za Wilsona so bili Čehi nedolžni in idealistični in v vsakem pogledu primerni za skrbništvo.”⁸⁶

Bistvenega pomena za uspeh Masarykove misije v ZDA je bil obstoj češke oborožene sile, oziroma tako imenovanih Čeških legij v Rusiji, Franciji in Italiji. S tem dejstvom, si je Masaryk v očeh Wilsonove administracije pridobil ne samo zavezniški status, ampak tudi legitimnost zahtev za priznanje neodvisnosti Čehoslovaške. Slovenci smo imeli glede tega vprašanja manj sreče. Predsednik srbske vlade Pašić je namreč v težnji po izoblikovanju Velike Srbije uspešno preprečil, da bi zavezniki priznali Jugoslovanski odbor in mu s tem priznali zavezniški status. To se je zgodilo kljub dejstvu, da se je v enotah takoimenovanih Dobrovoljcev borilo na tisoče hrvaških in slovenskih vojakov iz bivše Avstro-Ogrske armade. V tem so njegovi interesi popolnoma sovpadali z interesi italijanskega zunanjega ministra Sonina, ki je Slovence in Hrvate na konferenci v Versaillesu večkrat imenoval za sovražnike antante.

Stavek, ki ga je predsednik Wilson izrekel prvemu Čehoslovaškemu poslaniku v Washingtonu Charlesu Perglerju, 8. septembra 1918 leta “Z vašim ravnanjem med vojno, posebej pa z vašo vojsko, ste trdno dokazali, da hočete popolno neodvisnost. Mi smo to dejstvo samo priznali,”⁸⁷ je bil ključen za

⁸⁵Sigmund Freud, William C. Bullitt: Thomas Woodrow Wilson- A Psychological Study. The Riverside Press Cambridge 1967. Str. 154

⁸⁶George F. Kennan : Russa and the West under Lenin and Stalin. Little Brown and Company Boston, 1960, str. 101

⁸⁷Charles Pergler, America in the struggle for Czechoslovak independence, Philadelphia, 1926, str. 55-56,

ocenjevanje osvobodilnih teženj Čehov in Slovakov. Wilson jih je imel za trdne zaveznike

Zadnja misel je bila še kako aktualna tudi za Slovence ob koncu prve svetovne vojne. To sta dokazala tako general Maister, kot tudi Narodna vlada, ko je v strahu pred "prekucijo", razpuščala slovensko vojsko, čeprav so bili Italijani pred vrati Ljubljane saj so jim zavezniki (polkovnik House osebno) priznali pravico da okupirajo vsa ozemlja, ki so jim pripadla z londonskim paktom. Češki in jugoslovanski politiki (v tem okviru pa tudi slovenski), so med vojno sicer vsestransko sodelovali in se medsebojno podpirali posebej v Washingtonu, vendar pa je stališče, ki so ga Masaryk in ostali češki voditelji zavzeli do londonskega pakta, pomenilo posredno podporo italijanskim imperialističnim težnjam na škodo Slovencev. Masarykova "real politik" glede tega vprašanja je bistveno odstopala od visokih moralnih načel, ki jih je Masaryk sicer zavzemal do večine drugih vprašanj tistega časa.